

Sözlü Bellekten Arşiv Belgelerine: Deli Şükrü'nün Sürgün Hikâyesinin Türküye Dönüşümü

From Oral Memory to Archival Documents: The Transformation of Deli Şükrü's Exile Story into a Folk Song

Muhammed Avşar*

Öz

Binlerce yıllık sözlü geleneğin ürünü olan türkülerde, Türk toplumunun karakterini, duygusal zenginliğini ve kültürel kodlarını bulmak mümkündür. Reşadiye yöresi, türkü zenginliği ve kendine özgü ezgi yapısıyla bulunduğu bölgede özgünlük taşımaktadır. Yörede icra edilen bu özgün türkülerden biri de hikâyeli türkü formundaki “Deli Şükrü”dür. TRT Repertuvarında 2640 numarasıyla kayıtlı olan türkü Deli Şükrü'nün sürgüne gönderilmesi üzerine yakılmıştır. Türkünün ilk söyleyicisi bilinmediği için türkü anonimleşmiştir. Bu çalışma, “Deli Şükrü” türküsü ve hikâyesi temelinde türkünün kahramanının izinin sürülmesi düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, türküde geçen Reşit Paşa isminden hareketle Osmanlı Arşivlerinde kapsamlı bir araştırma yapılmıştır. Nitekim araştırmalar sonunda Osmanlı Arşivindeki Deli Şükrü'yle ilgili bütün belgelere ulaşılmıştır. Belgeler çevrimiçi tarama yöntemi ile elde edilerek günümüz alfabesine çevrilmiştir. Halk belleğinde “zengin delisi, fakirin velisi” olarak bilinen Deli Şükrü'nün, resmî

Geliş tarihi (Received): 17-09-2024 Kabul tarihi (Accepted): 26-01-2025

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Tokat- Türkiye/ Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Arts and Sciences Department of Turkish Language and Literature. bengulumhay60@gmail.com. ORCID ID: 0009-0007-8862-5994

belgelerde bir çete reisi olarak değerlendirilmesi bu çalışmanın problem durumu ve hareket noktasını oluşturmuştur. Çalışmada; Deli Şükrü'yle ilgili halk muhayyilesinde anlatılanlarla arşiv belgelerindeki verileri mukayese ederek türkü ve kahramanıyla ilgili en doğru bilgilere ulaşmak amaçlanmıştır. Araştırma esnasında kaynak taraması ve görüşme yöntemlerinden faydalanılmıştır. Özellikle Deli Şükrü'nün soyundan gelen ya da meseleye hâkim kişilerle sözlü tarih çalışması yapılmış, elde edilen veriler resmî tarih kayıtlarıyla mukayese edilerek disiplinler arası bir çalışma yürütülmüştür. Elde edilen bilgiler ışığında; Deli Şükrü hakkında karanlıkta kalan birçok verinin gün yüzüne çıkması sağlanmıştır.

Anahtar sözcükler: *Deli Şükrü, hikâyeli türkü, sözlü tarih, resmî tarih, halk edebiyatı*

Abstract

It is possible to find the character, emotional richness and cultural codes of Turkish society in folk songs, which are the product of thousands of years of oral tradition. Reşadiye region is unique in its region with its richness of folk songs and its unique melody structure. One of these original folk songs performed in the region is 'Deli Şükrü' in the form of a folk song with a story. The folk song, which is registered in the TRT Repertory with the number 2640, was sung after Deli Şükrü was sent into exile. Since the first singer of the folk song is not known, it has become anonymous. This study has emerged with the idea of tracing the hero of the folk song on the basis of the folk song 'Deli Şükrü' and its story. In this direction, a comprehensive research was conducted in the Ottoman Archives based on the name Reşit Pasha mentioned in the folk song. As a matter of fact, at the end of the research, all the documents related to Deli Şükrü in the Ottoman Archives were reached. The documents were obtained by online scanning method and translated into today's alphabet. The evaluation of Deli Şükrü, who is known as 'the madman of the rich and saint of the poor' in the popular memory, as a gang leader in official documents constituted the problem situation and the starting point of this study. In the study, it is aimed to reach the most accurate information about the folk song and its hero by comparing the data in archival documents with the stories about Deli Şükrü in folk imagination. During the research, literature review and interview methods were utilised. In particular, an oral history study was conducted with Deli Şükrü's family members or people who have a good knowledge of the subject, and an interdisciplinary study was carried out by comparing the data obtained with official history records. In the light of the information obtained; many data about Deli Şükrü that remained in the dark were brought to light.

Keywords: *Deli Sukru, folk song with story, oral history, official history, folk literature*

Extended summary

Folk songs are one of the most important oral tradition products of Turkish culture. In folk songs, which are the product of thousands of years of accumulation, it is possible to find the attitude of Turkish society towards various events, the richness of feelings and thoughts. One of these folk songs is Deli Şükrü, known as Deli Şükrü folk song in and around the Reşadiye district of Tokat. Since the folk song is performed depending on a story, it is considered as a folk song with a story. It was first recorded in 1981 by Hayrettin Koyuncu in TRT Turkish Folk Music Repertoire with the number 2640. It is included in the repertoire as ‘Gonaklar Yaptırdım Uzun Çarşıya’, but it is known as ‘Deli Şükrü’ in the region. It is thought that the folk song was originated in the early 1900s after Deli Şükrü was sent into exile. It is not known by whom the folk song was first produced, therefore the it has gained an anonymous character. It is sung from the mouth of the protagonist, as is common in the tradition. Since the lyrics differ according to the performers and the environment, there is a variation in the folk song. For this reason, all variants were included in our study, and the similarities and differences between the variants were revealed.

Since what is known about Deli Şükrü, the hero of the folk song, consists of folk rumours, the name Reşit Pasha mentioned in the folk song and the story of the folk song led us to research in the Ottoman Archives. We acted with the hope that the data in the archive documents would shed light on the unknown aspects of the issue. Therefore, this study has emerged with the curiosity of tracing the hero of the folk song on the basis of the folk song ‘Deli Şükrü’ and its story, and revealing the unknown aspects of the folk song and its story based on historical documents and oral sources. As a matter of fact, our research yielded results and documents related to Deli Şükrü were found in the Ottoman Archives. Firstly, these documents were obtained by online scanning method, translated into Latin alphabeth and interpreted. These documents covered his exile process in detail, from the first complaints against him to the process of his pardon.

The difference between Deli Şükrü as described in the documents and Deli Şükrü as he appears in collective memory constitutes one of the main problems of this study. Deli Şükrü, who is described in the oral tradition, is a wealthy and just person who is loved by the people, protector of the poor people and protects them. For this reason, Deli Şükrü is known as ‘the madman of the rich and the guardian of the poor’ in and around Reşadiye. But according to the archive documents, Deli Şükrü is a cruel gang leader who, together with his accomplices, cuts the roads, acts as a bandit, persecutes people, and attempts on their property and lives, and is feared by everyone. In addition to what is known about Deli Şükrü in official historical records and in the collective memory, an oral history study was conducted with his descendants. During these interviews, new information that was reflected neither in archival documents nor in oral memory was obtained. In this case, the answer to the question ‘Is Deli Şükrü a gang leader who oppresses people or is he an innocent person whom the people love and respect enough to create a folk song in his name’ was sought.

The findings and determinations obtained in the study have been enlightening at many points. Information about Deli Şükrü's lineage, his family, the crimes attributed to him, his accomplices, the process of his exile, the place of exile and his pardon have been comparatively evaluated based on archival documents, written sources, oral tradition and our oral history study. Accordingly, it was ensured that many incorrect or incomplete information in the collective memory was corrected. Although official documents are important, it has been seen in the example of Deli Şükrü that the society gives more credence to the events, folk songs and stories formed around the heroes created by the society. This situation was evaluated as an example of adapting events to tradition, dramatising and glorifying the hero in oral narratives. The exile incident experienced by Deli Şükrü took place in the years 1321-1324 Hijri and is in harmony with the dates in the oral tradition. This event was narrated and turned into a folk song by the person or persons who knew Deli Şükrü. The folk song and its story have been known in Reşadiye for more than a hundred years. It is largely thanks to this folk song that Deli Şükrü has not been forgotten until today. Deli Şükrü took the surname Aldemir when the surname law was enacted and died in 1944.

This study was carried out in order to examine Deli Şükrü folk song and story together with its variants, and to reach the most accurate information about him by analysing the data in archive documents and the stories told in the folk imagination. During the research, literature review and interview methods were utilised; an oral history study was conducted with the descendants of him and the data obtained were compared with the official history records. For this purpose, relevant books, articles, theses, population registers, internet sources, video recordings and archive documents were analysed and interviews were conducted using field research methods and techniques. Deli Şükrü folk song was analysed together with its variants and the differences between the variants were revealed. As a result of the study; archival documents about Deli Şükrü were synthesised with the story and folk song of Deli Şükrü in the oral tradition, and many information about Deli Şükrü that remained in the dark was revealed. The importance of synthesising written history with oral history in such researches, which have both historical and cultural aspects, has once again emerged.

Giriş

Kültür, bir toplumun maddi ve manevi bütün değerlerini içine alan geniş kapsamlı bir kavramdır. Türk kültürünün en canlı şekilde varlığını sürdürdüğü alanlardan biri de müziktir. Türküler binlerce yıllık Türk tarihi ve kültürü içerisinde gerek toplumsal gerekse bireysel pek çok olay üzerine söylenmiş olan ve Türk toplumunun karakteristik yapısını ortaya koyan ürünlerdir. Türkü kelimesinin kökeni ve tanımı hakkında pek çok araştırmacı görüş bildirmiştir. Mensubiyet ve nispet ifade etmek üzere Arapça nispet eki olan *î*'nin kullanılışıyla (Timurtaş, 1964: 209, 276) ortaya çıkan *türkü*; düzenleyicisi bilinmeyen, halkın sözlü geleceğinde oluşup gelişen, çağdan çağa ve yerden yere içeriğinde ve biçiminde değişikliklere (zenginleşme/ere, bozulmalara, kırılma/ara) uğrayabilen ve her zaman bir ezgiyle koşulmuş olarak söylenen şiiirlerdir (Boratav, 1995: 150).

Türküler; halkın ruh hâlini, derdini, neşesini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı hadiseleri yansıtan, hece ölçüsüyle ve bir veya dört mısralı bentlere çoğu defa bağlantıların getirilmesiyle söylenen manzum ve ezgili anonim ürünlere denir (Kaya, 1999: 132). Ancak günümüzün yazılı ve elektronik kültür ortamlarında anonimleşme ihtimali düştüğü için üretilen türkü formundaki eserlere de “türkü” denilmektedir. Çevik, günümüzde araştırmacıların türkü konusunda, “Türlere mahsus olma”, “manzum metin”, “ezgi” ve “enstrüman” olmak üzere dört noktada birleştiğine vurgu yapar (2013: 31).

Çevik’e göre kültürel ve sanatsal bir olgu olarak türküler: “Müzikal ve edebi boyutu olan sanatsal yaratılardır. Psikolojik, sosyolojik ve estetik ifade biçimidir. Geçmişten yarına uzanan kültürel bir mirastır. Bireysel ve toplumsal yaşamın yansıdığı arşivsel bir belgedir. Toplum bütünlüştürme aracıdır ve milli kültürün en köklü ve canlı varlıklarından biridir.” (2013: 14-15). Âşıklar, şiir ve müziği hayat tarzı hâline getirerek türkülerin ortaya çıkmasını sağlayan kişilerdir; ancak âşık tarzı mahsullerin büyük bir çoğunluğu anonimleşerek türküleşmektedir (Çobanoğlu, 2000: 36). Âşıkların şiirlerinden, türkülerinden hareketle; Türk halkının estetik modeli, beğenileri, ahlâk anlayışı, insana, topluma, dünyaya bakışı ve daha pek çok şey öğrenilebilmektedir (Kayabaşı, 2018: 34). Türk halk edebiyatında anonim olduğu belirtilen ürünlerin de ilk söyleyicisi ya ozan ya âşık ya da halk şairi ve benzeridir (Yakıcı, 2009: 46).

Yakıcı’nın “ve benzeridir” ifadesine bağlı olarak Anadolu’da, âşıklık geleneğine mensup olmamakla birlikte bir olay karşısında türkü meydana getirmeye ya da destan yazmaya muktedir destancılarından ve türkü yakıcılarından da bahsetmek mümkündür. Bu kişiler, kendi yaşadıkları veya etkilendikleri bazı olayları, durumları besteleyerek türkü formunda eserler meydana getirmişlerdir. Hatta bu kişiler, zaman zaman başkalarının yaşadıkları olayları içselleştirerek bizzat yaşayan kişinin ağzıyla türküler yakmışlardır. Bu türküler çoğu zaman ilk söyleyicisi unutulmuş anonimleşmiştir. Genellikle bir olay ya da durum karşısında yakılan bu türküler; bir hikâyeye bağlı olarak halk muhayyilesinde anlatılagelmiş, zamanla halk hikâyelerinin motifleriyle zenginleştirilerek çeşitli değişim dönüşümlere uğramıştır. Zira sözlü gelenekte yaşayan veya şekil bulan kültür unsurları; geleneğin kendi dinamizminden kaynaklı olarak sürekli bir gelişim ve değişim sebebiyle yapı, biçim, muhteva ve fonksiyon bakımından çeşitli derecelerde değişikliklere uğrayabilir (Yıldırım, 1998: 37- 38).

Sözlü kültür ortamlarında üretilen ve yaşatılan türkülerin sözleri, türkünün hikâyesindeki olaylar hatta türkünün ezgileri zamanın, mekânın ve kişilerin etkisiyle yeniden şekillenebilmekte; ilk hâlden uzaklaşarak varyantlaşabilmektedir. Varyantlaşma, bütün sözlü kültür ürünleri gibi türkülerin de en çok dikkat çeken özelliklerinden biridir ve onun canlı olduğunun göstergesidir (Çevik, 2022: 22).

Türküler, başlangıçta bir olay üzerine yakılırlar. Aşk, gurbet, ölüm, seferberlik, doğal afetler, oymak kavgaları, eşkıya baskınları, bir kalenin düşmesi, bir vatan parçasının elden çıkması gibi sosyal olaylarla; sevdâ, talihe kızma, şansa küsme gibi duygular türkülerin doğuş şartlarını hazırlayan sebeplerin başında gelir. Bu olayı yaşayan veya duyguyu taşıyan sanatçı kişinin bunları halk şiiriyle ifade etmesi türkülerini meydana getirir (Özbek, 1981: 64).

Genellikle bir hikâyeye bağlı olarak yakılan türkülere halk edebiyatı geleneğinde türkölü hikâyeye ya da hikâyeli türkölü adı verilmektedir. Ali Yakıcı konuyla ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

Türküler genellikle yaşanan bir olay üzerine yakıldığı için birçok türkölünün doğuş öyküsü, türkölü yakıcıları, ozanlar, diğer kaynak kişiler, derleyici ve yorumcular tarafından bilinmekte, zaman zaman da türkölü öncesi anlatılmaktadır. Hatta bu gelenek âşık edebiyatında “hikâyeli türkölü söyleme” olarak fasılların icra programı içinde yer almaktadır. Bir de “türkölü hikâyeye” söyleme geleneği vardır ki bunlar tahkiyeli oluşları bakımından birbirine benzemekle birlikte farklıdır. Hikâyeli türkölüde vurgulanan türkölüdür, türkölü hikâyede ise vurgu hikâyeye üzerine yapılmaktadır. (2007: 97- 98)

Bu çalışmada, Tokat’ın Reşadiye yöresinde icra edilen ve hikâyeli bir türkölü olan Deli Şükrölü türkölüsü ve bu türkölünün kahramanı olan Deli Şükrölü üzerinde durulmuştur. Türkölü kısa bir hikâyeye bağlı olarak yakılmış, vurgulanan unsur türkölü olduğu için hikâyeli türkölü olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada ele alınan Deli Şükrölü karakterinin halk muhayyilesindeki yeriyle Osmanlı arşiv kayıtlarındaki kimliği arasındaki çelişki bu çalışmayı doğurmuştur. Zira tarihî belgelerin sözlü tarihle desteklendiği durumlar yanında yazılı tarihin sözlü tarihle çeliştiği pek çok olay da mevcuttur. Deli Şükrölü’nün sürgüne gönderilmesi hadisesinde de yazılı tarihle sözlü kaynakların kimi verilerinin birbiriyle uyuşmadığı görülmüştür.

Deli Şükrölü türkölüsünden hareketle halk muhayyilesindeki Deli Şükrölü kimliğiyle, Osmanlı Arşivlerinde yer alan Deli Şükrölü kimliği arasındaki farklılığın sebepleri araştırılmıştır. Osmanlı Arşivlerindeki belgeler çevrim içi kaynak tarama yöntemiyle incelenmiş, Deli Şükrölü türkölüsünün kayıtlarına ulaşılmış, türkölü varyantlarıyla Deli Şükrölü’nün kimliği ve Deli Şükrölü türkölüsü üzerine sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Bu doğrultuda Reşadiye’de Deli Şükrölü’nün soyundan gelen, onunla ilgili bilgi sahibi olan kişilerle görüşülmüş ve yazılı belgelerle sözlü kaynaklar mukayese edilerek bir sonuca ulaşmaya çalışılmıştır.

1. Sözlü kültür- sözlü tarih- yazılı tarih ilişkisi

Toplumların tarihlerinde sözün önemi çok eskiye dayanmaktadır. Türk toplumunun binlerce yıllık hafızasında da sözlü ürünler en önemli kaynaklardandır. O nedenledir ki yazının olmadığı dönemlerde büyük bir sözlü kültür arşivi oluşmuştur. Dursun Yıldırım, sözlü kültürü “folklor” olarak ifade eder (1989: 16) ve “sözel kültür” tanımından; toplumun sözel ortam yaratıcılığı sırasında, yazılı ortama geçmeden önce oluşturduğu bütün yapılar, kurumlar, üretimler, ilişkiler ve ilişkiler düzeni, çevreye ve kâinata bakış tarzı, tüm iletişim ağları ve bunların içe/dışa doğru işleyişleri gibi toplum hayatının yürümesi için yapılan eylemler toplamının anlaşılması gerektiğini söyler (2000: 36). Öyle ki ilk yazılı metinler mit, efsane, menkıbe gibi sözlü anlatı maceralarının yazıya geçirilmesinden ibarettir (Ersoy, 2009: 39). Sözlü kültürü teşkil eden unsurlar, yazılı kültürü oluşturanlara nispetle millet hayatında daha geniş bir yere sahiptirler ve fertlerin faaliyetleri üzerinde daha etkilidirler (Yıldırım, 1989: 16).

Fuad Köprölü de Selçuklu tarihinin yerli kaynaklarından bahsederken “sair edebi kaynaklar” kısmında, Selçuklular ve vârisleri devrini aydınlatacak yerli kaynakların azlığı sebebiyle dar manasıyla ve doğrudan doğruya tarihî kaynak sayılması bile, o devir hayatının

herhangi bir safhasını göstermeye yarayacak yardımcı edebî kaynaklara büyük bir ehemmiyet verilmesinin zaruri olduğunu bildirmiştir (1943: 411-412). Köprülü aynı eserinde, halk arasında dolaşan rivayetlerden oluşan menkabe, halk romanı, destan ve hikâye gibi eserlerin tarihin anlaşılmasında önemli olduğunu vurgulayarak bunları tarihî kaynak olarak nitelendirmiştir (1943: 432). Köprülü bu çalışmasında sözlü kaynakların önemine değinerek bunların tarihî değerine vurgu yapmıştır.

Sözlü kültür ortamları içerisinde oluşup gelişen sözlü tarih (oral history) çalışmaları, “Tarihi Yeniden Kurma Kuramı” çerçevesinde ortaya çıkmış, tarihin bilinmeyen ya da elde çok az veri bulunan dönemlerini kavrayabilmek ve aydınlatmak amacıyla folklor malzemelerinden yararlanmayı esas almıştır (Ersoy, 2009: 22-25). Dorson’a göre de halk bilimiyle tarih disiplinleri arasında son zamanlarda metodolojik olarak büyük bir gelişme yaşanmıştır (2006: 19). Thompson sözlü tarihin insanlar etrafında kurulmuş bir tarih olduğunu, hayati tarihin içine soktuğunu, kahramanlarını liderler arasından değil çoğunluğu oluşturan ve o ana kadar bilinmeyen insanlar arasından seçtiğini belirtir (1999: 18). Carr’a göre ise olay, olgu ve belgelerden yola çıkarak tarihi oluşturmak yetersizdir; çünkü bir yorumcuya ihtiyaç vardır. Bu yorumcu da sözlü anlatımlardır (1993: 25).

Sözlü tarih- folklor ilişkisini ele alan eserinde Ersoy, yazılı kaynaklardan farklı olarak sözlü kaynakları tek başına kullanmanın bilimsel tarihle bağdaşmadığını ancak yazılı kaynakların üzerine inşa edilen sözlü kaynaklarla ortaya çıkarılmış tarihî bilgi ilkesinin gerçeğe daha yakın olduğunu belirtir. Ersoy, yazılı kaynakların yetersiz, az ya da yanlış olduğu durumlarda sözlü kaynakların önemine değinir. Bu durumlarda olayların cereyan ettiği toplumun sözlü geleneğine müracaat edilmesi bize bilmediğimiz tanıklarla ve farklı açılardan aydınlatıcı ufuklar açabilir (2009: 30).

Sözlü tarihin yazılı belgelerle birleştiğinde anlam kazandığını ve ayrıntıları ortaya koyarak resmî tarihi desteklediğini zaman zaman ise resmî tarihin ortaya koyduğu belgelerle çeliştiğini söylemek mümkündür. Resmî tarih otoritenin doğruları ekseninde oluşturulduğu için bazen sözlü tarihin verileriyle uyusmayabilir. Mevcut kayıtların çoğu otoritenin fikrini yansıttığına göre, tarihin yargılarının azımsanamayacak ölçüde var olan iktidarların tarafını tutması hiç de şaşırtıcı değildir. Aksine sözlü tarih, çok daha adil bir yargıyı olanaklı kılar. Tanıklar artık alt sınıflardan, ayrıcalıksız ve ezilenler arasından seçilebilir. Böylelikle sözlü tarihin bir bütün olarak tarihin toplumsal mesajına da radikal bir etkisi vardır (Thompson, 1999: 5).

Toplumların geçmişine dair yazılı belgeler son derece sınırlıdır. Sözlü tarihin ortaya çıkmasının en önemli sebeplerinden biri de sınırlı sayıdaki bu yazılı belgelerin yarattığı bu boşluk ve arşiv-belge merkezli tarihçiliğin sorgulanmasıdır (Gökdemir, 2011: 201). Sözlü tarih yönteminde olayları yaşayan ya da yaşayan kişilerden dinleyen kişilerin bilgilerine başvurmak unutulmuş ya da göz ardı edilmiş pek çok verinin gün ışığına çıkmasını sağlar. Counce, karanlıkta kalmış yaşanmışlıklar gün yüzüne çıkartılmak isteniyorsa, yaşlıların deneyimlerinden faydalanılması gerektiğini vurgular (2011: 250). Ersoy’a göre sözlü kültür ortamında üretilen folklor mahsulleri, üretildikleri andan itibaren toplumsal yaşamın her alanında dinamiklerini oluşturmaya başlamıştır. Mitler, destanlar, masallar, halk hikâyeleri ve halk inançları da bunlardan bazılarıdır (2004: 86).

Folklor ürünlerinin de tarih yazıcılığında kullanılması, toplumsal hafızanın bizzat halkın kolektif şuuru tarafından üretilen halk bilgisi ürünlerinde korunduğu gerçeği dikkate alındığında daha sağlıklı bir sonuç elde etmeyi mümkün kılabilir (Ersoy, 2009: 23). Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul* adlı eserinde, kendisinin yahut başkalarının başından geçenleri manzum veya mensur hikâyeler tarzında nakledenlerin rivayetlerini tarihlere menba olan haberlerin en eski şekli olarak niteler. Togan'a göre bu şifahi haberler; yaşanan hadiseleri gören ya da görmeyen birisinin sözlerinin birçok meçhul adamlar tarafından tekrar edilerek aldığı şayialar mahiyetinde olursa buna "simâ-i haberler" ya da "uzun kulak haberleri" denir (1985: 38).

Deli Şükrü türküsü ekseninde Deli Şükrü'yle ilgili toplumsal hafızaya yansıyanların yazılı tarihle mukayesesinin yapıldığı bu çalışma Togan'ın sözlü tarih hakkındaki görüşleriyle uygunluk göstermektedir. Deli Şükrü'yle ilgili elde edilen sözlü veriler, Togan'ın sözel anlatıma dayalı "simâ-i haberler" yani işitilen haber ve bilgilerden oluşmaktadır. Bu haber ve bilgiler, arşiv belgeleriyle birleştiğinde karanlıkta kalmış birçok bilginin gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır. Arşiv belgelerinde, sadece Deli Şükrü'ye ve suç ortaklarına isnat edilen suçlar ve verilen cezalar belgeye dayalı tarih yazıcılığı bağlamında yer almıştır. Ancak onun kimliği, kişiliği, toplum nazarındaki yeri, fitratı ve yaşantısı bu resmî tarih belgelerinde mevcut değildir. Deli Şükrü'yle arşiv belgelerine yansımayanlar ve ona dair hatıralar toplumsal hafızada özellikle de soyundan gelenlerin belleklerinde günümüze kadar yaşamaya devam etmiştir. Deli Şükrü adına yakılan türkü ve hikâyesinden hareketle ortaya çıkan bu çalışma, onunla ilgili devletin arşivlerine yansıyan belgelerin sözlü hafızaya akseden bilgilerle harmanlanmasını sağlamıştır. Sözlü tarih çalışmalarında tek bir belge gerçeği aydınlatmaz, bilgilerin doğruluğuna güven yaratmaz. O nedenle sözel tarih belgeleri birden çok kişiden derlenmelidir ve tenkide tabi tutulmalıdır (Yıldırım, 2004: 138) görüşü doğrultusunda Deli Şükrü'yle ilgi yazıya aktarılmış bütün sözlü belgeler incelenmiş, özellikle onun soyundan gelen ve hatıralarını büyüklerinden dinlemiş aile büyükleriyle görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen sözlü veriler hem kendi arasında hem de yazılı belgelerle mukayese edilerek tenkide tabi tutulmuştur.

2. Sözlü ve yazılı kaynaklardan hareketle Deli Şükrü

2.1. Hayatı ve tarihî kişiliği

Deli Şükrü'nün hayatı hakkında bilinenler genellikle rivayetlere dayalıdır. Onun hayatıyla ilgili resmî olarak tespit edebildiğimiz bilgiler soyu, ailesi, yaşadığı dönem, hayatını geçirdiği yer ve ölümüyle ilgilidir. Deli Şükrü'nün ailesi hakkında da bu çalışmanın hazırlanmasına kadarki sözlü ve yazılı kaynaklarda pek çok zincirleme hatayla karşılaşmıştır. Birçok sözlü kaynakta ve sözlü kaynakları referans gösteren yazılı kaynakta Deli Şükrü'nün babası Hüseyin Efendi (Koyuncu, 2010: 23; Uzunöz, 2019: 315) amcası ise Fettah olarak gösterilmiştir. Reşadiye nüfus defterlerine ve Deli Şükrü'nün soyundan gelenlerin verdiği bilgilere göre (KK.1, KK.2) Deli Şükrü, Reşadiye'nin¹ bugünkü adıyla Kızılcaören² köyünden ve Hacı Osmanoğulları sülalesindedir. Şükrü'nün dedesinin adı Hüseyin, babasının adı Fettah, yanında büyüdüğü amcasının adı ise Bektaş'tır (Çakır, 2020: 151; KK.1, KK.2). Deli Şükrü, Fettah Efendi'nin beş kız (Sahure, Bahire, Hayriye, Huriye, Nuriye) ve iki erkek

(Şükrü, Hamdi) toplam yedi çocuğundan biri olarak dünyaya gelmiştir. Rivayete göre Fetah Efendi, Amasya’da askeriyede görevliken genç yaşta vefat etmiş, küçük yaşta babasını kaybeden Şükrü’yu amcası Bektaş büyütmiştir (KK.1, KK.2).³ Deli Şükrü’nün eşi, yörenin önde gelenlerinden olan ve ismi arşiv belgelerinde de geçen Süleyman Efendi’nin kızı Necibe Hanım’dır. Deli Şükrü’nün Necibe Hanım’dan Abdi, Hakkı, Mustafa, Saniye, Mecbure, Samiye, Makbule toplamda yedi çocuğu olmuştur (KK.1, KK.2). Deli Şükrü 1944 yılında 76 yaşında vefat etmiş olup mezarı Reşadiye’dedir. Deli Şükrü’nün torunları hâlen Reşadiye ve Kızılcaören’de yaşamaya devam etmektedir (KK.1, KK.2). Nüfus defterleri incelendiğinde Deli Şükrü’nün başta dedesi olmak üzere aile büyüklerinin genelde tımarlı süvari olduğu görülmektedir. Bu da onun asker geleneğinden gelen bir aileye mensup olduğunu göstermektedir (Çakır, 2020: 150- 151).

2.2. Halk belleğinde Deli Şükrü

Deli Şükrü’nün sürgün yıllarına kadarki hayatıyla ilgili anlatılanlar rivayetlerden müteşekkildir. Bu rivayetlerden biri onun “deli” namını almasıyla ilgilidir. Deli Şükrü adıyla bilinmesi onun yiğitliği ve gözü pek biri olmasıyla ilgilidir. Şükrü’nün aile ve arkadaş çevresine, “Deli namını almak için otuz sene uğraştım.” dediği rivayet edilmektedir (KK.1). *TDK Atasözleri Sözlüğü*nde “Atın dorusu, yiğidin delisi” şeklindeki atasözü, “Atın doru renkli olanı, kişinin ise gözünü budaktan esirgemeyeni makbuldür” şeklinde açıklanmıştır (URL-5). Şükrü’nün “deli” namını almasıyla ilgili toplumsal belleğe, toplumsal bellekten de kaynaklara aksetmiş bazı hatıralar anlatılmaktadır. Bu hikâyelerden en bilineni şu şekildedir:

Deli Şükrü Mesudiye’yi çok severmiş ve her hafta Mesudiye’ye gidermiş. O zamanlar Reşadiye (İskefsir) Mesudiye’ye bağlıymış. Şükrü yine bir gün Mesudiye’ye gittiğinde ona lokantada yoğurt vermemişler. Deli Şükrü kızmış, "Siz bana nasıl yoğurt vermez-siniz? Bunun hesabını soracağım" diyerek oradan öfkeyle ayrılmış. O zamanlar pazar kurulduğu günlerde Mesudiye’ye köylerden bakraç bakraç yoğurt gelirmiş. Deli Şükrü adamlarıyla kesmiş yolları, bütün yoğurtları satın alıp yollara dökmüş. Mesudiye’ye iki hafta bu şekilde yoğurt göndermemiş. (KK.1, KK.2, KK.3, KK.4, KK.5; Koyuncu, 2010: 24)

Bir diğer hikâyeye göre de, Mesudiye’nin Ilışar köyü küpçülük ile geçinen bir köydür. Yaptıkları küpleri satmak için eşeklere yükler ve başka köylere götürürlermiş. Deli Şükrü birkaç kez bu küp yüklü eşekleri durdurur; bazen küpleri bir tepeden yuvarlatır bazen de küpleri üst üste koydurup kurşuna dizermiş. Küplerin parasını da değeri üzerinden ödemiş (Koyuncu, 2010: 24). Şükrü, bu şekildeki bazı taşkın tavırlarından ötürü çevrede “Deli Şükrü” olarak tanınmıştır. Koyuncu’nun çalışmasında Deli Şükrü’nün bu taşkınlıklarının kaynağı olarak onun babası öldükten sonra amcası tarafından çok şımartılması ve disipline edilememesi gösterilmiştir (2020: 23).

Görüşmelerden edinilen bilgiye göre Deli Şükrü çevrede nam salmış, varlıklı, yiğit ve hatır sahibi bir kişidir. Fakir babası, garibanların koruyucusu, cömert bir insan olduğu için halk arasında: “Zengin delisi, fakirin velisi, Mesudiye sevdalısı” olarak bilinmektedir (KK.2, KK.3). Deli Şükrü’nün çok geniş arazileri, hanları, konakları ve çok sayıda malı

mülkü vardır. Onun zenginliği eşi Necibe Hanım'ın ailesinden gelmektedir. Deli Şükrü'nün kayınpederi olan Süleyman Efendi çevrenin en zenginlerinden biridir. Bu zenginliğin boyutunu anlatmak için halk arasında, "Altınlarını harmana serse düğenin dışı yere değmezmiş." (KK.1, KK.2, KK.3, KK.4, KK.5) inancı yaygındır. Süleyman Efendi'nin kardeşi de çok zengindir ve İstanbul Sultanahmet'te hanları vardır (KK.1). Bu durumda, onun çevrede hatırlı ve varlıklı bir kişi hâline gelmesinde kendi ailesi yanında eşinin ailesinin ekonomik ve toplumsal gücünden de bahsedilebilir.

Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerden hareketle onun eğlenmeyi seven, mizah yeteneği yüksek, zeki bir kişilik olduğu anlaşılmaktadır. Deli Şükrü'nün torunlarından olan Ender Aldemir'in anlattıkları onun zekâsını ve mizah yeteneğini ortaya koymaktadır:

Babamın anlattığına göre Şükrü Dedem ehli keyf, otoriter aynı zamanda çok zeki bir insanmış. Bir gün birlikte Mesudiye'ye gittiklerinde eşeğin heybelerini rakıyla doldurup Reşadiye'ye dönmüşler. Dedem her gün içermiş, bir gün yine Necibe ninemden rakı istemiş. Ninem kalmadığını söyleyince "Bir tane kalmış olmalıydı" cevabını vermiş. O bir şişe gerçekten yokmuş çünkü babam gizlice içmiş. Dedem babamı çağırıp gerçeği öğrenmiş ve babama kızmış. Şükrü dedem yaşlılığında alkolü bırakmış. Çünkü hizmetinde çalışan Kel Fahri adlı kişi içip de sarhoş olunca "Gidin Deli Şükrü'ye selam söyleyin, rakı versin," demiş. Dedem onun rakı içtiğini duyunca rakıyı vermiş ama: "Kel Fahri de rakı içmeye başladıysa rakı da ayağa düşmüş, biz bunu artık içmeyelim" diyerek daha da rakı içmemiş. (KK.1)

Deli Şükrü'nün alkolü bırakmasıyla ilgili sözlü anlatıdan hareketle rakının o dönemde bir itibar göstergesi olduğu görülmektedir. Deli Şükrü, kendi hizmetinde olan birinin rakı içmesinden hareketle alkolü bırakarak aslında bey- ırgat ayrımını ortaya koymuştur. Deli Şükrü, "deli" namına uygun şekilde Soyтарыoğlu İsmail gibi o dönemin Karadeniz'deki en büyük eşkıyalarından biri hakkında ileri geri konuşacak kadar da pervasızdır. Rivayete göre, Deli Şükrü Selemen Pazarı'nda⁴ Soyтарыoğlu'na hakaret etmiş, bunun üzerine Soyтарыoğlu yüzlerce atıyla Kızılcaören'e gelmiştir. Bu durumdan ötürü halk yaylalara sığınmış, Deli Şükrü de Murat Kaya isimli bir kişi tarafından Feselek köyüne kaçırılmıştır. Soyтарыoğlu'nun bütün çabalarına karşın Deli Şükrü kendisiyle görüşmemiştir.⁵ Soyтарыoğlu, bazı sözlü kaynaklarca Rum çetesi olarak anlatılsa da (KK.3) Soyтарыoğlu, Millî Mücadele yıllarında Karadeniz'de Rum ve Gürcü çetelere karşı savaşmış, sonradan dağa çıkmış Türk eşkıyalardandır. Hatta Millî Mücadeleye katılan Ordulu çetelerin en meşhuru Perşembeli Soyтарыoğlu İsmail çetesidir (Küçük, 2006: 169).

Deli Şükrü, 35 yaşındayken çete kurma suçlamasıyla Reşit Paşa tarafından Mamüratül-Aziz'e (Elazığ)⁶ sürgüne gönderilmiştir. Kaynak kişiler, bu durumun sebebini tam olarak bilmesede rivayetlerden hareketle Zaimoğlu'yla Deli Şükrü arasındaki çıkar çatışmasından kaynaklı bir husumete dayandırmışlardır (KK.1, KK.2, KK.3, KK.4, KK.5). Bir hırsızlık hadisesinden ötürü Zaimoğlu'nun, "Bu Deli Şükrü bizi soyuyor; evimize, malımıza, canımıza kastediyor." diyerek Reşit Paşa'nın atının önüne çıktığı, kendisini mağdur göstererek Deli Şükrü'yü tutuklattığı inancı bölgede yaygındır (KK.1, KK.2, KK.3, KK.4, KK.5). Hayrettin Koyuncu'nun eserine göre, Deli Şükrü'nün sürgüne

gönderilmesi onun taşkın hareketlerinden ötürü Zaimoğlu tarafından şikâyet edilmesi sonucu gerçekleşmiştir (2010: 23).

Reşadiye Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği tarafından 1998 yılında yayımlanan *Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Düünden Bugüne Reşadiye* adlı eserde olayın gerçekleşmesi farklı bir boyutta ele alınmıştır. Buna göre Deli Şükrü Reşadiye'de mıntıka müdürlüğü yapmıştır. Görevde olduğu süreçte garibandan, fakirden taraf olmuş; zorbalardan da korkulu rüyası hâline gelmiştir. Yörede “gariban babası” olarak tanınmıştır. Deli Şükrü'nün bu tavırlarından rahatsız olan zorbalardan birlik olarak Deli Şükrü'yü Reşit Paşa'ya şikâyet etmişlerdir. Şikâyetleriyle valiyi Reşadiye'ye kadar getirmişlerdir. Hazırlanan komployla Deli Şükrü'yü önce sürgüne sonra da hapse göndermişlerdir (1998: 323).

Emine Uzunöz, tarafından hazırlanan tez çalışmasında ise hadise şu şekilde anlatılmıştır fakat kaynak gösterilmemiştir:

Deli Şükrü günün idare şekli içinde, “mıntıka müdürü” olarak görev yaparken; özellikle zenginleri, maddi yönden zorlayıcı bir tavır içine girmesi şikâyetlere yol açar. Tozanlı yöresinde bir soyguna adının karışması, bu işin tuzu biberi olur. O zamanki Sivas Valisi, Reşit Akif Paşa tarafından Gümüşhane yöresinde Angildere'ye sürgün edilir. Daha sonra bu sürgünlükte yetinilmeyip Sivas Cezaevine kapatılır. (2019: 315)

Deli Şükrü'nün torunu olan kaynak kişilere göre, çalışmaya muhtaç olmayan, malı mülkü yerinde, hatırlı biri olan Deli Şükrü mıntıka müdürlüğü de yapmıştır (KK.1, KK.2, KK.3, KK.4, KK.5). Kaynak kişilerin bu görüşüne dayanak oluşturan temel sebep ise Deli Şükrü'nün iki oğlunun birden askerliğini Reşadiye'de yapmış olmasıdır. Deli Şükrü'nün torunları olan kaynak kişilerin, “Deli Şükrü eğer hatırlı bir insan olmasa iki oğluna Osmanlı'nın o zor zamanlarında memleketinde askerlik yaptırtamazdı.” (KK.1, KK.2) şeklindeki ifadeleri bu düşünceleri makul kılsa da bu konuda herhangi bir bilgi ve belgeye ulaşılammıştır. Deli Şükrü'nün sürgün olana kadarki hayatı bu rivayetler dışında belirsizliğini korumaktadır. Deli Şükrü'nün H.1321- 1324 yıllarına ait hayatı arşiv belgelerinde yansımıştır. Lakin affedildikten sonraki süreçle ilgili de yine herhangi bir yazılı belgeye rastlanmamıştır. Halk belleğindeki anlatılanlara göre, Deli Şükrü sürgün ve hapis hayatının bitmesinden sonra Reşadiye'ye dönmüş ve hayatını Reşadiye'de tamamlamıştır. Varlıklı bir insan olduğu için bir rivayete göre ömrünün sonuna kadar çalışmamış, diğer rivayete göre ise yörenin önde gelenlerinden Salih Kadioğlu ile birlikte han işletmiştir. Deli Şükrü'nün o dönemde Reşadiye'de hanları, konakları, dükkânları vardır (KK.1, KK.2, KK.3). Ancak bu rivayetlerin hiçbiri yazılı belgelerden teyit edilememiştir. Hem kaynak kişilerin (KK.1, KK.2, KK.3, KK.4, KK.5) hem de Hayrettin Koyuncu'nun (2020: 25) verdiği bilgiye göre 1939 büyük Reşadiye depreminden sonra, Deli Şükrü'nün adına yakılan türküde “Konaklar yaptırdım uzun çarşıya” şeklinde bahsedilen bütün gayrimenkulleri yıkılmış, geriye kalan malları da daha sonra çocukları ve torunları tarafından satılmıştır. Deli Şükrü'nün torunu olan kaynak kişinin büyüklerinden aktardığına göre Deli Şükrü ölmeden önce çocuklarına bir sandık altın bırakmış ancak bu altınların akıbeti hiçbir zaman bilinmemiştir (KK.2).

2.3. Arşiv belgelerinde Deli Şükrü

Osmanlı Arşiv belgelerinde Hicri 1321- 1324 (1903- 1906) yılları arasında kayda geçmiş muhtelif belgelerde Deli Şükrü'nün memleketi, üzerine isnat edilen suçları, suç ortakları, kayınpederi, hakkındaki tahkikatlar, aldığı ceza, sürgüne gönderilmesi ve affedilmesiyle ilgili bilgilere rastlanmıştır. Deli Şükrü hakkında halk muhayyilesinde yaşatılmaya devam eden rivayetler, onunla ilgili bilgi ve hatıralara vakıf aile bireylerinin anlattıkları ve arşiv kayıtlarından elde edilen veriler mukayeseli olarak ele alınmış; sözlü tarihin ve halk belleğinin yazılı tarihle uyumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Deli Şükrü'nün üzerine isnat edilen suçlarla ilgili şikâyetleri ve hakkında yapılan tahkikatları içeren belgelerle başlayan süreç, Hicri 1324 tarihli Deli Şükrü'nün affedildiğini gösteren belgelerle sona ermiştir. 1903 yılına denk gelen ilk belgelerde bugün Tokat'a bağlı Reşadiye ilçesinin adının o dönemde İskefsir olduğu ve bugünkü adı Mesudiye olan Hamidiye kazasına bağlı bir nahiye olduğu görülmektedir. Deli Şükrü de İskefsir nahiyesine bağlı Kızılcaviran bugünkü adıyla Kızılcaören köyündendir. Osmanlı Arşivindeki ilk belgeler, Sivas vilayeti dâhilinde Hamidiye kazası köylerinden Kızılcaviran ahalisinden Hacı Süleyman Efendi'nin damadı Şükrü ve avanesinin civar kaza ve köylerde yaptığı eşkıyalıklara nihayet verilmesi için kendilerini himaye edenlerle birlikte tahkikat ve takibata tabi tutulmasıyla ilgilidir. Belgelerde Muhbir Sadık isimli biri tarafından Deli Şükrü'nün şikâyet edildiği görülmektedir. 12 Recep 1321 tarihli bu belgelerde Deli Şükrü'nün Niksar kazası yöneticilerine şikâyet edildiği yazılıdır. Şükrü'ye atfedilen suçlar oldukça ağırdır. Belgeye göre, Deli Şükrü Niksar'ın Geyran köyünden bir kadının kocasını işkence ederek dağa kaldırmış, yine Çakraz köyünden Zaimoğlu isimli bir şahsın hayvanlarını cebren elinden almıştır. Zaimoğlu, Deli Şükrü'yü müdüre, kaza idarecilerine birkaç kez şikâyet etmesine rağmen bir sonuç alamamış ve durumu Sivas vilayetine kadar iletmiştir (DH. TMİK. M. nr. 155-25-02).⁷

Aynı dosyadaki bir başka belgede, Deli Şükrü'nün cürümlerini yalnız başına işlemediği ve bazı kişileri de etrafına toplayarak eylemlerini gerçekleştirdiği ifade edilmektedir. Sivas vilayetinden Dâhiliye Nezaretine Vali Reşit Paşa'nın mührüyle gönderilen bu yazıda Deli Şükrü ve refiklerinin gasp, hırsızlık, tecavüz, ev yakma gibi eylemlerle halka zulmettiği yazılıdır. Şükrü'nün gasp ettiği malları komşu kaza olan Habsmana'daki (Gölköy) ortakları olan Nuhoglu Ahmet ve dört kişiyle birlikte sattığı anlaşılmakta ve bu kişilerin de cezalandırılması istenmektedir. Bununla birlikte, belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Deli Şükrü'nün işlediği cürümlerde kendi kazasındaki yöneticiler tarafından kollandığı ya da görmezden gelindiği izlenimi mevcuttur. Çünkü başta kazanın reji memuru olan kayınpederi Hacıosmanoğlu Hacı Süleyman Efendi başta olmak üzere bölgedeki yöneticilerden bazıları Deli Şükrü'nün taallukatındandır. Bu durum Deli Şükrü'nün bölgede yöneticilerce cezalandırılmasının önüne geçmekte olup dahası onun ve refiklerinin halka yaydığı korkudan ötürü bir sonuç almanın mümkün olmadığı düşüncesi hâkimdir. Bu nedenlerden dolayı şikâyet mekanizması da daha önce Zaimoğlu örneğinde olduğu gibi işlememektedir (DH. TMİK. M. nr. 155-25-05). Deli Şükrü'nün işlediği cürümlerdeki diğer refikleri olarak belgelerde Karataş, Hasanşeyh ve Gördölüç⁸ karyeleri ahalisinden Hüseyin, Şeyh oğlu Mehmed ve Selamoğlu Hasan'ın adları yer almaktadır (BEO. DH- MKT-941/60.1; BOA, BEO= 2527/189471).

Hakkındaki şikâyetlerden hareketle Osmanlı merkez idaresi tahkikatını tamamlayıp Deli Şükrü'nün Mamûratül-Aziz Vilayetine sürgün edilmesi kararını Sivas vilayetine 17 Zilhicce 1322 tarihli belgeyle tebliğ etmiştir (BEO. nr. 2510-188222-1).⁹ Yine arşiv belgelerinde (BOA, BEO. DH. MKT=941/60.1; BOA, BEO. DH. MKT=941/60.2; BOA, BEO. DH. MKT=941/60.3; BOA, BEO. DH. MKT=941/60.4; BOA, BEO. DH. MKT=941/60.5; BOA, BEO= 2527/189471; BOA, BEO= 2529/189603; DH.TMIK.M. 155.25.05) Deli Şükrü'nün birlikte suç işlediği iddia edilen refiklerinin de cezalandırılmaları hakkında Sivas Vilayetinin merkezi hükümetle yazışmaları oldukça yoğundur. Deli Şükrü hakkında verilen sürgün kararının aksine Şükrü'nün refiklerinin aynı akıbete uğramadığı Hicri 19.01.1323 tarihli belgeyle de sabittir. Bu konuda Sivas vilayetinin isteği Deli Şükrü'nün refiklerinin de sürgün edilmesi yönündedir. Ancak yazışmalar incelendiğinde Dersaadet'in düşüncesinin vilayete örtüşmediği görülmektedir. Valiliğin talebine karşı Şura-yı Devlet belgesinde; Mamûratül-Aziz'e izamına karar verilen Deli Şükrü'nün ortaklarının iddia edilen suçlarıyla ilgili bir şikâyet bulunmadığı suçlarının sabit olmadığı belirtilmiştir. Bu kişilere sürgün cezası verilmeden önce zanlıların uyarılması ve zaptiyece sorgularının yapılmasının gerekliliğine değinilmiş; suçları sabit görülmedikçe sadece zan üzerine cezalandırılmalarının caiz olmayacağı vurgulanmıştır. Bu şahısların tembihleri dikkate almamaları ve suçlarında ısrar etme durumu hâsıl olursa, ancak o durumda mahkemeye çıkarılarak ceza kanununun ilgili maddesi gereğince yargılanabilecekleri ve sürgün cezasının uygulanabileceği Sivas vilayetine bildirilmiştir (BEO. nr.2665-199859-2). Deli Şükrü hakkındaki ceza kararının onanmasına müteakiben (H. 17 Zilhicce 1322- M. 22 Şubat 1905) Mamûratül-Aziz'e sürgüne gönderilmiştir. Ancak sürgün cezasının Mamûratül-Aziz'in hangi sancağında ya da kazasında çekildiği bilgisi kayıtlarda mevcut değildir.¹⁰ Belgelere yansıyan verilere göre Deli Şükrü sürgün cezasını çekerken Sivas vilayetine yazdığı dilekçesinde, kendisini bir derd-i abid olarak tanımlayarak ıslah-ı nefis ettiğini belirtmiş, mağfret dileğini Sivas vilayetine ileterek affını talep etmiştir. Bu dilekçeler karşılığında Reşit Paşa da Deli Şükrü'nün bir süre gözlenmesini istemiş, gelen raporlar sonucu sözlerinin doğruluğuna kanaat getirmiştir. Buna bağlı olarak bir müddet Sivas'ta nezaret altında tutulduktan sonra salınmasının uygun olacağına dair bir tezkireyi Sadaret makamına iletmiştir (BEO 2826.211909.2).¹¹

3. Deli Şükrü (Gonaklar Yaptırdım Uzun Çarşıya) türküsü

Deli Şükrü türküsü, resmî belgelere göre 1903- 1906 yılları arasında Deli Şükrü'nün sürgüne gönderilmesi üzerine yakılmıştır. İlk söyleyicisi bilinmeyen türkü, Deli Şükrü'nün sürgündeyken yaşadıklarından ve hissettiklerinden hareketle onun ağzıyla dile getirmiştir. Reşadiye Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği tarafından hazırlanan esere göre, “zengin delisi fakirin velisi Deli Şükrü” hapisteyken halkın ona sevgisinin bir göstergesi olarak bu türkü yakılmıştır (1998: 324).¹² Hayrettin Koyuncu'nun eserindeki bilgiler de hemen hemen aynı olmakla birlikte Koyuncu, Deli Şükrü'nün Gümüşhane Angıldere'ye sürüldüğü zamanlarda türkünün yakılmasından bahseder ve türküyü yer verir (2010: 23-28).

Türkünün sözleri ve hikâyesi sözlü kaynaklar vasıtasıyla günümüze kadar ulaşmış, muhtemelen de halk muhayyilesindeki hikâye motifleriyle zenginleştirilerek mekâna, zamana

ve anlatıcılara göre çeşitli değişimlere uğramıştır. Ong'a göre sözlü kültürdeki deneyimler, belleği pekiştirecek şekilde akla yerleştirilir. Sözle biçimlenen düşünce geliştikçe hazır değişimlerin kullanımı da daha ince bir ustalık kazanır (2014: 50- 51). Türkü ve hikâyesiyle ilgili gerek sözlü kaynaklarda gerekse yayımlanmış çalışmalarda tespit edilen farklılıklar bu durumu ortaya koymaktadır. Sözlü kültürde anlatıcılar dinleyiciye bağlı olarak, eski öyküye yeni unsurlar da katabilir (Goody, 1977: 29-30'dan akt. Ong, 2014: 58). Deli Şükrü türküsünün hikâyesindeki bu motifler de dinleyicinin ilgisini çekmek adına hazır kalıplardan faydalanılarak sonradan eklenmiş olabilir.

3.1. Türküden bahseden yazılı kaynaklar

Türküyle ilgili olarak; *THM Sözlü Eserler Antolojisi I.Ciltte* (2006: 415), Reşadiye Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği tarafından bastırılan *Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Düünden Bugüne Reşadiye* isimli eserde (1998, 322- 323); Hayrettin Koyuncu tarafından TKA Dergisinde yayımlanan *Reşadiye Yöresi Türkülerinden Deli Şükrü ve Öyküsü* (1991: 44) ve Öyküleriyle Türkülerimiz- *Tokat Yöresi* (2010: 23-28) adlı çalışmalarda, Salih Turhan ve Selahattin Adıgüzel tarafından yayımlanan *Tokat Türküleri ve Oyun Havaları* (2008: 113) adlı kitapta, Tokat Valiliği tarafından yayımlanan *İl Yıllığı* (2006: 217) çalışmasında ve Emine Uzunöz tarafından hazırlanan *Tokat Türküleri* adlı yüksek lisans tezinde (2019: 313- 321) bilgi mevcuttur.

3.2. Türkünün hikâyesi

Deli Şükrü türküsünün hikâyesi, Şükrü'nün sürgüne gönderilmesinden affedilmesine kadarki süreçte yaşadıklarını konu edinmektedir. Deli Şükrü'nün halk belleğinde yaşatılan sürgün hikâyesiyle resmî belgelere yansıyan sürgün süreci bazı noktalarda birbiriyle uyumluken bazı noktalarda ise çelişmektedir. Bu çalışmanın ortaya çıkış amaçlarından biri de bu uyumsuzlukların ortaya konması ve doğru bilgilerin elde edilmesi üzerinedir. Devlet Arşivlerinden elde edilen belgelerde, halka zulmeden zalim bir çete reisi, eşkıya olarak değerlendirilen Deli Şükrü ile halk belleğinde anlatılan Deli Şükrü arasındaki fark dikkat çekicidir. Sözlü tarih çalışmalarından edinilen bilgilere ve tespit edilen daha önceki araştırmalara göre Deli Şükrü, halk arasında sevilen sayılan “Zengin delisi, fakirin velisi” olarak bilinen bir kişidir (KK.1, KK.2, KK.3, KK.4, KK.5). Çalışmanın başlarında bu çelişkili durum karşısında, “Acaba Deli Şükrü, otorite karşısında Köroğlu gibi dik duran ve halk tarafından sevilip sayılan erdemli bir eşkıya mıydı?” sorusunun cevapları aranmıştır. Sözlü tarih çalışmalarının yazılı tarih çalışmalarına ışık tutması yanında kimi problem durumlarını da aydınlığa kavuşturması düşüncesiyle hareket edilmiştir. Bu doğrultuda Deli Şükrü türküsü üzerine yapılan çalışmalar incelenmiş, Deli Şükrü'yle ilgili bilgi sahibi olan –özellikle ailesinden- kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Türküde ve hikâyede yer alan kişi ve yer adları üzerine de çalışmalar yapılarak sözlü ve yazılı tarih mukayeseli bir şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır. Sözlü kaynaklar ile yazılı kaynaklarda geçen kimi olaylar ve kişiler birbiriyle uyumlu iken özellikle Deli Şükrü'nün çeteci kimliğiyle alakalı bilgiler tutarsızdır. O nedenle halk belleğinde yer alan Deli Şükrü'nün sürgün hikâyesiyle, arşiv belgelerindeki verileri mukayeseli şekilde

ortaya koymak problemin çözümünde önemli bir rol oynamıştır. Halk belleğinde anlatılan Deli Şükrü türküsünün hikâyesi şu şekildedir:

Deli Şükrü Reşadiye'nin Kızılcaören kasabasından Hacıosmanoğulları'ndan Fettah Efendi'nin oğludur. Babası küçük yaşta öldüğünden amcası Bektaş Efendi'nin gözetiminde büyür. Hamdi isminde bir erkek kardeşi vardır. Deli Şükrü; zengin, hatırlı ve gariban babası bir insandır. O yüzden de çevrede "Zengin delisi, fakirin velisi" olarak bilinir. Hasanşeyh'ten Tahir Efendi, Nebişeyh'ten Dalıoğlu, Çakraz'dan Zaimoğlu gibi yörenin nüfuzlu kişileri onun bazı tavırlarından rahatsız olur. Zaimoğlu'yla araları açılınca da Zaimoğlu Deli Şükrü'yü Sivas Valisi Reşit Paşa'ya şikâyet eder. Rivayete göre Zaimoğulları'nın evi soyulur. Evi soyulunca bunu "Deli Şükrü adamlarına yaptırdı." diyerek dönemin Sivas Valisi Reşit Paşa'ya şikâyet eder. Zaimoğlu Sivas Valisi Reşit Paşa'nın atının önüne çıkar, dizginlere yapışarak, "Paşam burada Deli Şükrü diye bir eşkiya türedi. Bizi donumuza kadar soyduruyor." der. Deli Şükrü iftiraya uğradığını anlatmaya çalışsa da şikâyet edenlerin de nüfuzlu kişiler olması sebebiyle çete kurmakla suçlanarak tutuklanır. Farklı rivayetler olmakla birlikte Elazığ, Gümüşhane, Erzincan, Şebinkarahisar'da olduğu söylenen Angıldere'ye sürgüne gönderilir. Aradan bir yıl geçtikten sonra Deli Şükrü dilekçe yazarak memleketine yakın bir yerde cezasını çekmek istediğini belirtir. Bunun üzerine Deli Şükrü Sivas'ta cezaevine nakledilir. Deli Şükrü'nün Sivas Cezaevi'nde tutuklu bulunduğu sırada Akif Reşit Paşa'ya Sivas halkı tarafından bir at armağan edilir. Ancak at çok huysuz olduğu için kimse binemez. Sadece Deli Şükrü'nün bu ata binebileceği Akif Reşit Paşa'ya ulaştırılır. Reşit Paşa, Deli Şükrü'yü çağırarak atı gösterir ve binip binemeyeceğini sorar; Deli Şükrü ata binebileceğini söyler, ata biner ve uzaklaşır. Aradan birkaç saatlik bir zaman geçer ama Deli Şükrü dönmez. Yanında bulunanlar Paşa'ya Deli Şükrü'nün kaçmış olacağını söylerler, Paşa da bu düşünceye katılır. Deli Şükrü'nün yakalanması hazırlığa başlandığı esnada Deli Şükrü çıkagelir. Atı Paşa'nın önüne eğler, "Buyurun paşam siz de binebilirsiniz." der. Deli Şükrü'nün bu mertliği üzerine Paşa duygulanır ve Deli Şükrü'yü affeder. Bu olaydan sonra emmisi de Sivas'a gelir ve Deli Şükrü'ye, "Artık Reşadiye'ye dönelim" der. Deli Şükrü'nün yaşadıklarından hareketle "Deli Şükrü" türküsü yakılır. Ancak türküyü kimin, nasıl, hangi ortamda yaktığı bilinmemektedir. (KK.1, KK.2, KK.3, KK.4, KK.5)

3.3. Türkünün ezgi yapısı

Reşadiye yöresi kendine özgü ezgi yapısına sahip türküleriyle bulunduğu bölgede farklılık arz etmektedir. Bu yöredeki türküler genelde, "Yayla Havası, Reşadiye Havası, Tozanlı Havası, Canik Havası, Canım Havası, Efilo Havası" gibi isimlerle bilinmektedir. Bu türkülerden biri de Reşadiye yöresinde oldukça meşhur olan "Deli Şükrü" türküsüdür. Türkü; özellikle Almus, Reşadiye, Hafik, Aybastı, Akkuş yöresinde icra edilen türkülerin müzik karakteristiğine uygundur. Yöredeki diğer türküler gibi özellikle kaval, bağlama ve kemanla icra edilmektedir. Yörede hem serbest hem de ritimli olarak icra edilen *Do* karakterli türkülerin saz bölümünden sonraki sözlü bölümün serbest ve ritimsiz şekilde icrası Deli Şükrü türküsünde de görülmektedir. Türküdeki ezgi *Do* kararlı olup başlangıcında yörenin müzik karakteristiklerinden olan *Sol* perdesinden aşağı doğru inici glissando ve serbest başlayan ezgi ritimsi bir şekilde devam eder (KK. 6, KK.7).

Deli Şükrü türküsünün önemli özelliklerinden biri de Türk halk müziği eserlerinde sıklıkla rastlanan “anam, yâr yâr, da/de, bacım, canım, nazlım” gibi katma sözlere yer verilmiş olmasıdır. Türkü icraları esnasında; asıl metinde yer almayan bu katma sözlerin terennümü, türkü metinleri ile ezgi yapılarının birbirini tamamlamasını ve bir bütünlük oluşmasını sağlar. Bu durum Reşadiye yöresine ait başka türkülerde de sıklıkla görülür (KK.7).

3.4. Türkünün konusu ve türü

Deli Şükrü türküsü, konusu bakımından olay türküleri içerisinde değerlendirilebilir. Türk insanı, insan, toplum ya da ülkesinin yaşadığı savaş, kahramanlık, eşkıyalık vb. tarihî ve toplumsal olayları ve aile içi olaylarla göç, hastalık, depresyon, sel felaketi vb. sosyal olaylarda yaşadıklarını türkülerle kalıcı kılmıştır (Yakıcı, 2007: 222). Cahit Öztelli bu türküleri “Olaylı Türküler” olarak adlandırmıştır (1972: 15-16). Her ne kadar türküde Deli Şükrü’nün eşkıyalığıyla alakalı bir vurguya rastlanmasa da arşiv belgelerinde onun sürgüne gönderilme sebeplerinin başında eşkıyalık yapmak ve çete kurmaktan bahsedilmektedir. Zira bazı türkülerde adı geçen kişilerin siyasiler tarafından “eşkıya”, “çapulcu” ve “asi” olarak nitelendirilmesinin yanında halk bu kişilere kahraman motiflerini yakıştırmıştır (Yıldırım, 1999: 25-30). Deli Şükrü türküsü de bir olay etrafında şekillenmiş, yöneticilerin eşkıya olarak gördüğü Deli Şükrü’nün yaşadığı sürgün hikâyesinin toplumun nazarında nasıl karşılık bulduğunu ortaya koymuştur. Türkü; içeriğinde geçen “Benden selam olsun bizim ellere” dizesi başta olmak üzere genel olarak hasret konusunu da işlemektedir. Gurbet ve hasret duygusu da şiirlere ve türküleme yoğun şekilde aksettirmiş temalardır. Çeşitli nedenlerle insanların hayatlarının bir bölümünü ya da tamamını geçirmek üzere yaptıkları yer değişiminin getirdiği olumsuz koşullar eleştiriye maruz kalmıştır (Kayabaşı, 2018: 131). Deli Şükrü türküsünde de türküyü yakan kişi, Deli Şükrü’nün ağzıyla onun sürgündeyken memleketine, ailesine olan özlemini dile getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında bu türkü, hasret türküleri kategorisinde de değerlendirilmiştir.

3.5. Türkünün şekil özellikleri

Türkü, gelenekte örneklerine sıkça rastlandığı şekliyle kahramanın ağzından söylenmiştir. Türkünün TRT Repertuarı dâhil olmak üzere dört farklı varyantıyla karşılaşılmıştır. Bütün varyantlarda hecenin 11’li kalıbı kullanılmış olmakla birlikte zaman zaman bazı dizelerde ölçünün dışına çıkıldığı görülmüştür. Bu durumun türküyü yakan kişiden mi yoksa okuyanlardan mı kaynaklandığı türkünün ilk hâline ulaşılmasından ötürü tespit edilememiştir. İlk olarak 1981 yılında Hayrettin Koyuncu tarafından İsmail Çoban’dan derlenen türkü, İsmet Akyol tarafından notaya alınmış ve TRT Türk Halk Müziği Repertuarına 2640 numarası ile kaydedilmiştir. Türkü, repertuarda “Gonaklar Yaptırdım Uzun Çarşıya” adıyla yer almaktadır ancak yörede “Deli Şükrü” olarak bilinmektedir. TRT’de yer alan türkü şekil açısından; bentleri 3, bağlantıları (kavuştak) 4 dizeden oluşan türküler içerisinde yer almaktadır. Adıgüzel ve Turhan tarafından yayımlanan (2008: 113) türkü yöre sanatçılarından Sevda Gül’den derlenmiş ve Ahmet Ulus tarafından notaya alınmıştır. Ancak hem kaynak kişi hem de icracı olan Sevda Gül’ün seslendirdiği türkü bentleri 3, bağlantıları 3 dizeden oluşan türküler kategorisindedir.

Hayrettin Koyuncu'nun eserinde (2010: 23- 28) yer alan varyantta ise türkünün bentleri 3, bağlantıları (kavuştak) 2 dizelidir. Türküyü yerelden ulusal mecraya taşıyan Mihrican Bahar'ın icra ettiği varyantta da TRT'deki varyant gibi bentler 3, bağlantılar 4 dizeden oluşmuştur. Bu da sözlü kültür ortamlarında üretilen türkülerin çeşitli değişimlere uğrayabileceği, üzerinde eklemeler ve çıkarmalar yapılarak halk belleğinde yeniden üretilebileceğini göstermektedir. Bu durum türkünün hikâyesinde de mevcut olup kaynak kişilerin anlattığı olaylar, kişiler ve mekânlar arasında farklılıklar göze çarpmaktadır.

3.6. Türkünün yer, kişi, olay ve zaman açısından tahlili

Türküdeki olaylar, yerler, kişiler ve tarihler ele alındığında bunların bazılarının arşiv belgeleriyle uyduğu görülmektedir. Türküde geçen Zaimoğlu ve Reşit Paşa isimleri ulaşılan arşiv belgelerinde de mevcut olup bu belgeler sözlü kaynakların Deli Şükrü'yle ilgili anlattıklarını doğrular niteliktedir. Zira o zamanki Sivas Valisi Reşit Akif Paşa, belgelerde Deli Şükrü'nün hem cezalandırılmasında (BOA, BEO. DH. MKT=941/60.1) hem de affedilmesinde (BEO 2826.211909.2) en fazla etkisi olan kişidir. Reşit Akif Paşa 1902- 1908 yılları arasında Sivas valiliği yapmış olup (Aşkun, 1945: 7; Üçer, 1989: 13) Deli Şükrü'yle ilgili bütün süreçte onun ismi vardır.

Halk belleğinden kaynak kişilerimize (KK.1, KK.2, KK.3, KK.4) aktarılan rivayetlerde ve yapılan araştırmalarda (Koyuncu, 1991: 44; Koyuncu, 2010: 23- 28; Uzunöz, 2019: 318) Deli Şükrü'yle ilgili genel düşünce onun Zaimoğlu tarafından şikâyet edilerek iftiraya uğradığı şeklindedir. Arşiv belgelerinde Deli Şükrü'nün Muhbir Sadık isimli bir kişi tarafından şikâyet edildiği ancak bu dilekçede Zaimoğlu'nun da mallarının çalınmasıyla ilgili Deli Şükrü'yü sorumlu tutarak vilayete kadar dilekçe yazdığı görülmektedir (DH. TMIK. M. nr. 155-25-02). Bu durumda, belgelere yansıyanlarla sözlü bellekte anlatılanlar arasında bir uyum söz konusudur. Ancak anlatılanların bir iftiradan mı ibaret yoksa gerçek mi olduğu konusunda net bir hüküm vermek mümkün değildir. Ancak halk arasında anlatılan şekliyle, valinin şikâyetlerden hareketle Deli Şükrü'yü hemen tutuklatıp sürgüne göndermesi hususu belgeler incelendiğinde söz konusu değildir. Yaklaşık iki yıl süren tahkikat süreci ve yazışmalar bu durumu gözler önüne sermektedir ki belgelerin diline göre Deli Şükrü'nün tamamen masum olduğunu söylemek de mümkün gözükmemektedir. Zira tamamen masum birinin sürgündeyken pişmanlık bildiren ve ıslah-ı nefis ettiğini beyan eden dilekçeler yazması, üzerine isnat edilen suçları kabullendiğiyle açıklanabilir. Nüfus kayıt defterlerinde Çakraz köyü nüfusuna kayıtlı Zaimoğlu'nun (Çakır, 2020: 228) isminin hem Deli Şükrü'yle ilgili sözlü bellekte hem türkünün bir varyantında hem de arşiv belgelerinde yer alması çalışmamız adına önemli bir problem durumunun çözülmesinde etkili olmuştur.

Sevda Gül tarafından söylenen türkünün birinci bent kısmının son dizesi “Zaimoğullarında ahım var idi” şeklindeyken TRT'de kayıtlı olan varyantta ve Mihrican Bahar tarafından icra edilen varyantta Zaimoğlu ismi geçmemektedir. Aynı dize bu varyantlarda, “Bahar geldi de karlı dağlar eridi” şeklinde yer almaktadır. Ancak yöredeki icralarda Zaimoğlu'nun ismini geçtiği varyant daha çok kabul görmektedir.

Türküde Deli Şükrü'nün ailesiyle ilgili olarak beş kız kardeşinden ve erkek kardeşi olan Hamdi'den bahsedilmektedir. Bu bilgiler de Deli Şükrü'nün torunları olan kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde teyit edilmiştir (KK.1, KK.2). Yine halk belleğinde Deli Şükrü'nün kayınpederinin Hacı Süleyman Efendi olduğu ve Şükrü'nün zenginliğinin eşi tarafından geldiği anlatılmaktadır. Arşiv belgelerinde de (DH.TMIK.M.155.25.01; DH.TMIK.M. 155.25.05) Hacıosmanoğlu Hacı Süleyman Efendi'nin reji memuru olduğu ve Deli Şükrü'nün kayınpederi olduğu yazılıdır. Bu durumda, Deli Şükrü'nün hakkında tahkikat başlatıldığı esnada evli olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda belgelerde, Hacı Süleyman Efendi'nin Deli Şükrü gibi Hacıosmanoğullarından olduğu bilgisi mevcuttur. Bu bilgi doğrultusunda Deli Şükrü ve Hacı Süleyman Efendi arasında kayınpeder damat ilişkisi öncesinde akrabalık bağının da olduğu ortaya çıkmaktadır.

Türküdeki bir diğer problem durumu da Deli Şükrü'nün sürgün edildiği yerle ilgilidir. Sözlü kaynaklarda ve Deli Şükrü'yle ilgili yayımlanmış araştırmalarda Erzincan, Şebinkarahisar, Elâzığ, Bayburt, Gümüşhane, Tunceli hatta Angildere isminden hareketle İngiltere gibi muhtelif yer adlarından bahsedilmektedir. Belgelerde Şükrü'nün Mamüratül-Aziz vilayetine sürgün edildiği yer almakta ancak tam olarak nereye gönderildiği bilinmemektedir (BEO-2510.188222.1). Türküde TRT varyantı hariç diğer üç varyantta Angildere ismi geçmektedir. Ancak yaptığımız araştırmalarda böyle bir yer ismine rastlanmamıştır. Sadece bugün İliç ilçesi sınırları dâhilinde yer alan ve Sivas Divriği sınırına yakın Ağıldere isimli bir yer ismi saptanmıştır. Bu bilgiden hareketle telaffuz hatası olabileceği düşüncesiyle Ağıldere isminin Angildere olarak türküde kullanılmış olabileceği değerlendirilmiştir. Zira o dönemde bahsedilen bölge Sivas sınırına yakın olup Mamüratül-Aziz vilayeti sınırlarında yer almaktadır (Gül, 2017: 84; Yapıcı, 2009: 11).

Sözlü kaynaklarda anlatılan Deli Şükrü'nün sürgün hikâyesindeki olaylar kronolojik olarak Deli Şükrü'nün şikâyet edilmesi, sürgüne gönderilmesi, dilekçelerle memleketine yakın olmak istediğini vilayete bildirmesi, Sivas'a getirilmesi ve Reşit Paşa'nın onu kendine hediye edilen asi bir atı uysallaştırmada hüner göstermesi ve dürüstlüğünden ötürü affedilmesi şeklindedir. Bu kronolojideki hadiselerden pek çoğu arşiv belgelerine yansımış olup halk belleğinde anlatılagelen Reşit Paşa'ya hediye edilen atı uysallaştırması ve dürüstlük göstererek affedilmesi kısmı belgelerde yoktur. Zira tarih bilimi içerisinde; şahsi ilişkilere dayalı, belge niteliğinden uzak bu tür hadiseler pek fazla yer verilmez. Muhtemelen bu hadiseler, hikâye anlatıcılarının hikâyeleri mutlu sona ulaştırmak amacıyla kullandıkları motiflerden beslenerek Deli Şükrü hikâyesine de uyarlanmıştır. Sözlü kaynaklara göre de Deli Şükrü, atın iyisinden anlayan ve iyi ata binen bir kişidir. Dönemin şartlarında iyi bir ata sahip olmak itibar göstergesidir (KK.1, KK.2, KK.3). Deli Şükrü'nün en başta babası olmak üzere atlarından bazıları askerdir. Hatta nüfus defterlerinde onun üst soyundan pek çok kişinin atlı süvari olduğu görülmektedir (Çakır, 2020: 150- 151). Deli Şükrü'nün at yetiştirmedeki hüneri bu durumla ilişkilendirilebileceği gibi; yaşadığı dönemde ve yetiştiği çevrede ata verilen önemle de açıklanabilir.

3.7. Türkünün varyantları

Türk halk edebiyatı geleneğinde; başlangıçta ferdi birer yaratma eseri iken zaman ve muhite bağlı olarak anonimleşmiş (Elçin, 1986: 195) pek çok hikâyeli türküye tesadüf etmek mümkündür. Zira anonim ürünlerden olan ve mutlaka bir ilk söyleyicisi (yakıcısı) bulunan türküler, zamanla dilden dile gönülden gönüle aktarılarak çeşitlenmiş ve her söyleyenden bir takım güzellikler alarak bizlere ulaşmıştır. Bu süreçte türküler bozulmalara ve kırılmalara da uğramıştır (Yakıcı, 2007: 24). Bir türküde edebiyat bilimci öncelikle metne odaklanacağı için her bir varyantın tespit edilip kayıt altına alınması son derece önemlidir. Metin incelenirken de mümkün olduğu kadar asıl metne ulaşılması ve varyantlardaki yanlışların tespit edilmesi halk edebiyatı sahasının sorumluluk alanındadır (Çevik, 2022: 23). Bu bölümde, çalışma konumuz olan Deli Şükrü türküsündeki varyantlaşmalara dikkat çekilmiştir.

Deli Şükrü türküsü kahramanın sürgündeki yaşadıklarından hareketle yakılmıştır. Muhtemelen türkü yakma geleneğini bilen biri tarafından söylenen bu türkü, dilden dile aktarılırken çeşitli değişimlere uğramıştır. Sözlü gelenekte her icracının kendine göre yeniden şekillendirdiği türküde müzik hemen hemen aynı kalmakla birlikte sözlerde ve şekil özelliklerinde varyantlaşmalar tespit edilmiştir. Türkünün sözlerinde dolayısıyla söylenişindeki dört farklı varyant saptanarak bu varyantlar kayıt altına alınmıştır. Her varyanttaki söyleyiş hataları, benzerlikler ve farklılıklar mukayeseli olarak incelenmiştir. Hayrettin Koyuncu'nun kendisinin bizzat Reşadiye'den derlediği ve eserinde yer verdiği varyant şu şekildedir:

Deli Şükrü derler namım var idi
Mağruptan maşruba¹³ şanıım var idi¹⁴
Zaimoğlu'nda ahım vardı
Gelme emmim gelme dönmem geriye
Beni sürdüler Angıldere'ye

Konaklar yaptırdım uzun çarşıya
Camlı pencereleri karşı karşıya
Haber anlatamadım Reşit Paşa'ya
Gelme emmim gelme dönmem geriye
Beni sürdüler Angıldere'ye

Çekin kıratımı nalbant nallasın
Sağına soluna çekiç sallasın
Eyer vurun ak perçemi parlasın
Gelme emmim gelme dönmem geriye
Beni sürdüler Angıldere'ye

Kıratımı çekin binek taşına
Elim yetişmiyor eyer kaşına
Benden selam edin Hamdi kardaşıma¹⁵
Gelme emmim gelme dönmem geriye
Beni sürdüler Angıldere'ye

Kırat damda¹⁶ kiril kiral kişniyor
Beş bacım var evde nakış işliyor
Hamdi kardeşim bilmem nişliyor
Gelme emmim gelme dönmem geriye
Beni sürdüler Angıldere'ye (2010: 23-28)

Hayrettin Koyuncu tarafından yukarıda sözlerine yer verilen türkünün aynı kişi tarafından derlenen ve TRT Repertuarında yer alan varyantında farklılıklar mevcuttur. 1981 yılında Hayrettin Koyuncu tarafından o günlerde 90 yaşında olan İsmail Çoban'dan derlenen türkü, İsmet Akyol tarafından notaya alınmış ve TRT Türk Halk Müziği Repertuarına 2640 numarası ile kaydedilmiştir. TRT Arşivinde türkü şu şekildedir:

Gonaklar yaptırđım (da yâr yâr) Uzun Çarşı'ya¹⁷
Camlı pencereler (de canım) garşı garşıya
Haber anlatamadım (da yâr yâr) Reşit Paşa'ya
Gelme emmim¹⁸ gelme (de gelme) dönmem geriye
İşte ben gidiyom (da nazlım) bilmem nereye
Ağla anam ağla (da ağla) kaderim böyle
Benden selam olsun (da nazlım) bizim ellere

Kır atım da kişir kişir kişniyor
Beş bacım var evde (de canım) nakış işliyor¹⁹
Bilmem Hamdi gardaşım da n'ışlıyor
Gelme emmim gelme (de gelme) dönmem geriye
İşte ben gidiyom (da nazlım) bilmem nereye
Ağla anam ağla (da ağla) kaderim böyle
Benden selam olsun da nazlım bizim ellere

Kır atı çektim (de) yâr yâr binek taşına
Elim yetişmiyor (da canım) eğer taşına
Benden selam olsun (da yâr yâr) fakirdaşına²⁰
Gelme emmim gelme (de gelme) dönmem geriye
İşte ben gidiyom (da nazlım) bilmem nereye
Ağla anam ağla (da ağla) kaderim böyle
Benden selam olsun (da nazlım) bizim ellere

Deli Şükrü derler (de yâr yâr) namım varıdı
Mağrıptan maşrubaya (da canım) şanıım varıdı
Bahar geldi (de) yâr yâr karlar eridi
Gelme emmim gelme (de gelme) dönmem geriye
İşte ben gidiyom (da nazlım) bilmem nereye
Ağla anam ağla (da ağla) kaderim böyle
Benden selam olsun (da nazlım) bizim ellere (URL-2)

TRT Arşivi dışında türkünün farklı varyantları da mevcut olup bu varyantların bent, kavuştak kısımlarında ve sıralamalarında çeşitli farklılıklar dikkat çekmektedir. Bu durum türkünün sözlü kültür ortamlarında mekân, zaman ve söyleyene göre değişimler gösterdiği-

ni; türküyü müdahalelerde bulunulduğunu göstermektedir. Türküyü yerelden ulusal müzik ortamlarına taşıyan ve meşhur olmasını sağlayan sanatçı Mihrican Bahar olmuştur. Mihrican Bahar'ın seslendirdiği varyant şu şekildedir:

Deli Şükrü derler (de yâr yâr) namım var idi
Mağrıptan maşrıka (da yâr yâr) şanıım var idi
Bahar geldi (de) karlı dağlar eridi
Gelme emmim gelme (de gelme) dönmem geriye
Beni sürgün ettiler (yâr yâr) Angildere'ye
Ağla anam ağla (da bacım) kaderim böyle
Benden selam olsun (da yâr yâr) bizim ellere

Gonaklar yaptırđım (da yâr yâr) uzun çarşıya
Camlı pencereler (de yâr yâr) karşı karşıya
Haber anlatamadım (da) Reşit Paşa'ya
Gelme emmim gelme (de gelme) dönmem geriye
Beni sürgün ettiler (yâr yâr) Angildere'ye
Ağla anam ağla (da bacım) benim halime²¹
Benden selam olsun (da yâr yâr) bizim ellere

Kır atım da kişir kişir kişiyor
Beş bacım var evde (de yâr yâr) nakış işliyor
Hamdi gardaşım da bilmem n'ışlıyor
Gelme emmim gelme (de gelme) dönmem geriye
Beni sürgün ettiler (yâr yâr) Angildere'ye
Ağla anam ağla (da bacım) kaderim böyle
Benden selam olsun (da yâr yâr) bizim ellere

Kır atımı çekin (de) binek taşına
Elim yetişmiyor (da yâr yâr) eğer taşına
Benden selam söylen (de) Hamdi Gardaş'a
Gelme emmim gelme (de gelme) dönmem geriye
Beni sürgün ettiler (yâr yâr) Angildere'ye
Ağla anam ağla (da bacım) kaderim böyle
Benden selam olsun (da yâr yâr) bizim ellere (URL-3)

Kaynak kişisinin ve aynı zamanda icracısının Tokat yöresi sanatçılarından olan Sevda Gül, notaya alanın ise Ahmet Ulus olduğu varyant ise aşağıdaki gibidir:²²

Deli Şükrü derler de yâr yâr nâmım var idi
Mağrup'tan Maşrık'a da yâr yâr şanıım var idi
Zaimoğulları'nda da yâr yâr âhım var idi
Gelmem emmim gelmem de²³ dönmem geriye
Beni sürgün ettiler yâr yâr Angildere'ye
Benden selam olsun da yâr yâr bizim ellere²⁴

Konaklar yaptırdım da yâr yâr Uzun Çarşı'ya²⁵
Camlı pencereleri yâr yâr karşı karşıya
Benden selam olsun²⁶ yâr yâr Reşit Paşa'ya
Gelmem emmim gelmem de dönmem geriye
Beni sürgün ettiler yâr yâr Angildere'ye²⁷
Ağla anam ağla da bacım benim halime

Atımı çektiler de yâr yâr binek taşına
Elim yetişmiyor da yâr yâr eğer²⁸ kaşına²⁹
Benden selâm olsun da yâr yâr Hamdi gardaşa
Gelmem emmim gelmem de dönmem geriye
Beni sürgün ettiler yâr yâr Angildere'ye³⁰
Benden selam olsun da yâr yâr bizim ellere (Turhan ve Adıgüzel, 2008: 112- 113).

Deli Şükrü'nün sürgüne gönderilmesiyle ortaya çıkan ve yaklaşık 120 yıldır yaşatılan bu türkü, hikâyesiyle birlikte bir sözlü tarih belgesidir. Kaynak kişiler, türkünün ulusal düzeyde meşhur olmadan önce de Reşadiye çevresinde meşhur olup düğünlerde, eğlencelerde davul zurna eşliğinde söylendiğini beyan etmişlerdir (KK.1, KK.2, KK.3, KK.4, KK.5). Deli Şükrü'nün torunlarından olan Ender Aldemir, çocukluk yıllarında Reşadiye'de davul zurna çalanları evlere çağırıp Deli Şükrü türküsünü çalması karşılığında bahşiş vermenin âdeti bir gelenek olduğunu belirtmiştir. Ayrıca aile içinde de Deli Şükrü türküsü ve hikâyesi, nesilden nesle aktararak günümüze kadar yaşatılmıştır. Türkünün Aldemir sülalesinde önemli bir yeri vardır çünkü türkü, Deli Şükrü gibi toplumun sevdiği ve önder kabul ettiği bir aile büyüğünün hatırasını taşımaktadır (KK.1).

Sonuç

Reşadiye yöresine ait Deli Şükrü türküsü ve Deli Şükrü'nün hayatı üzerine yapılan bu çalışmada, sözlü tarihle yazılı tarihin mukayeseli olarak ele alınmasının tarihin karanlığında kalmış pek çok meseleyi aydınlatmada ne kadar önemli olduğu ortaya konmuştur. Deli Şükrü türküsünün sözlü gelenekte anlatılan hikâyesi üzerinden başlayan araştırma, tarih-edebiyat-folklor ilişkisi bağlamında disiplinler arası bir boyut kazanmıştır. Deli Şükrü'nün tarihî ve ef-sanevi kişiliği sözlü ve yazılı kaynaklar vasıtasıyla incelenmiş, bu doğrultuda sözlü gelenekte yer almayan pek çok bilgi, arşiv belgeleri ve yazılı kaynaklar vasıtasıyla ortaya konmuştur.

Türkünün doğuşuna sebep olan olaylar Reşadiye'de yaşayan Deli Şükrü'nün torunlarından ve konuyla ilgili bilgi sahibi olanlardan bizzat derlenmiş; konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalar detaylı olarak incelenmiştir. Osmanlı Arşivlerindeki Deli Şükrü'yle ilgili belgeler; sözlü gelenekte anlatılanlar, yazılı kaynaklarda yer alan bilgiler ve sözlü tarih çalışmasıyla elde edilen veriler karşılaştırılarak bütüncül bir araştırma ortaya konmaya çalışılmıştır. Osmanlı Arşivlerinde; çete kurduğu, ortaklarıyla birlikte halka zulmettiği, eşkiyalık yaptığı suçlamalarıyla sürgün edilen Deli Şükrü'nün sözlü kaynaklarda iftiraya uğradığı ve suçsuz olduğu fikri yaygındır. Sözlü kaynaklara göre

toplum tarafından sevilen sayılan biri olan Deli Şükrü “zenginin delisi, fakirin velisi” olarak toplumsal bellekte yer edinmiştir. Gerek Deli Şükrü’yle ilgili yaptığımız derlemeler gerek daha önce türkü üzerinden yapılan çalışmalardan aktarılan rivayetler toplumun ona bakışını ortaya koymuştur. Deli Şükrü’nün zengin olduğu kadar çevrede hatırı sayılan biri olduğu da onunla ilgili anlatılanlardan ve türküde geçen “Magribden maşrika namım var idi” ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bazı taş-kın hareketleri olsa da halk muhayyilesindeki Deli Şükrü; gariban dostu ve fakir babasıdır. “Deli” namını da bu taşkın hareketlerinden ötürü almıştır.

Çalışmanın başında yola çıkış noktalarımızdan biri olan ve onun Köroğlu gibi zalim bir otoriteye başkaldırmak, zenginden alıp fakire vermek gibi erdemli yönleri olan bir eşkıya olma ihtimali de sorgulanmış ancak Deli Şükrü’nün böyle bir durumuna gerek yazılı gerekse sözlü kaynaklarda hiçbir surette rastlanılmamıştır. Halk arasındaki inanış onun bir çıkar çatışması ya da üstünlük mücadelesinin kurbanı olarak iftirayla sürgüne gönderildiği şeklindedir. Toplumda onun Zaimoğlu tarafından şikâyet edilerek sürgüne gönderildiği inancı yaygındır. Belgelerde de Zaimoğlu’nun onu şikâyet etmesi hususu mevcut olmakla birlikte Şükrü’yle ilgili tahkikatın başlamasına sebep olan asıl kişi Muhbir Sadık isimli bir kişidir. Deli Şükrü’nün halk muhayyilesindeki şekliyle apar topar sadece bir şikâyete bağlı olarak sürgün edilmediği, uzun bir tahkikat döneminden sonra hakkında karar verildiği anlaşılabilir. Bu durum toplumsal bellekte hikâyeleştirmenin, olayları kahraman lehine dramatize etmenin ve onu haklı kılma çabasının bir sonucu olarak değerlendirilmiştir.

Deli Şükrü’nün sürgüne gönderildikten sonra vilayete yazdığı dilekçelerde ıslah-ı nefis ettiğini beyan etmesi ve iyi hâl göstermesi affedilmesine vesile olmuştur. Bu durum onun kendine isnat edilen suçları kabullendiğini göstermek açısından önemlidir. Şikâyet dilekçesindeki ağır suçlamalara rağmen, Deli Şükrü’nün bu kadar kısa sürede affedilmesinin onun toplum nazarında suçsuzluğuna ve iftiraya uğradığına dair düşünceye dayanak olabileceği değerlendirilmiştir.

Arşiv kayıtlarında Deli Şükrü’nün bir süre gözetim altında kaldıktan sonra affedilmesine dair belgeler mevcut olmakla birlikte tamamen affedilerek salınmasının ne şekilde gerçekleştiği yazılı değildir. Deli Şükrü’nün tamamen affedilmesi, toplum hafızasında onun Vali Reşit Paşa’ya dürüst davranmasına ve Paşa’nın asi atını uysallaştırmadaki hüner göstermesine bağlanmıştır. Kimsenin binemediği bir ata binmesi ve kısa sürede onu uysallaştırıp Paşa’ya teslim etmesi halk hikâyelerindeki at, hüner ve ödül motiflerini yansıtmaktadır. Muhtemelen bu motifler hikâyenin daha etkileyici ve sözlü anlatı geleneğine uygun olması için anlatıcılar tarafından hikâyeye uyarlanmıştır. Tamamen affedilmesinin nasıl gerçekleştiği resmî belgelere yansımamış olsa da sözlü kaynaklarla yazılı kaynaklar onun iki yıl sürgünde kalması ve bir müddet Sivas’ta hapis yatması konusunda uyum göstermektedir. Tarihî belgeler incelendiğinde Deli Şükrü’yle ilgili tahkikatın başlamasından affedilmesine kadarki sürecin Hicri 1321-1324 yılları arasında olduğu görülmüştür.

Bu araştırmada; türküde ve türkünün hikâyesinde geçen kişi, yer, zaman ve olaylarla ilgili de araştırmalar yapılmış; Zaimoğlu, Soytarıoğlu, Reşit Paşa, Deli Şükrü’nün ailesi, onun sürgün edildiği yer ve dönemle ilgili veriler de gerek sözlü gerek yazılı kaynaklar

vasıtasıyla ortaya konmuştur. Özellikle daha önceki çalışmalarda Deli Şükrü'nün ailesiyle ilgili yanlış bilgiler gerek nüfus defterleri gerekse onun soyundan gelen kaynak kişilerle yapılan sözlü tarih araştırmasından hareketle düzeltilmiştir. Bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan Deli Şükrü türküsü ve hikâyesi de detaylı olarak ele alınmış; türkünün şekil, içerik ve ezgi yapısı hakkında da analizler yapılmıştır. Türkünün varyantları, varyantların birbirinden farkları ve türküdeki değişimler detaylı olarak incelenmiştir.

Elde edilen verilerden hareketle Deli Şükrü'nün yaşadığı dönem, çevresi ve sürgüne gönderilmesiyle ilgili birçok veri tarihî belgelerle uyumludur. Ancak ailesiyle ilgili bazı bilgiler ve sürgün hadisesiyle ilgili verilerle ilgili olarak kaynaklar arasında uyumdan söz edilemez. Bu durum sözlü tarihle yazılı tarihin zaman zaman farklılık gösterebileceğini ancak pek çok bilginin gün yüzüne çıkmasında birbirlerini tamamlayıcı olduğunu göstermiştir. Nihayetinde böyle bir tarihî hadisenin yaşanması sonucu halk muhayyilesi devreye girmiş ve yakılan bir hikâyeli türküyle Deli Şükrü'nün ölümsüzleşmesi sağlanmıştır. Deli Şükrü türküsü gibi, şahıslarla ilgili yakılmış hikâyeli türkülerin tarihî belgelerle ve sözlü tarih çalışmalarıyla incelenmesi hem karanlıkta kalmış bazı gerçeklerin ortaya çıkmasını sağlayacak hem de disiplinlerarası çalışmaların önemini ortaya koyacaktır.

Notlar

- 1 Reşadiye adı 1910 tarihinde Sultan Reşat döneminde verilmiştir. Öncesinde Reşadiye'nin ismi İskefsir olarak geçmektedir (Çakır, 2020: 30; RKKHGB, 1998: 50).
- 2 Köyün adı Osmanlı Döneminde Kızılcviran olarak geçmektedir. Reşadiye'ye 23 km. mesafededir (Çakır, 2020: 147)
- 3 Deli Şükrü'nün ailesiyle ilgili sözlü ve yazılı bazı kaynaklarda çeşitli yanlış bilgiler tespit edilmiştir. Bu konudaki ilk çalışmayı yapan araştırmacılardan olan Hayrettin Koyuncu'nun eserinde (2010: 23) babasının adının Hüseyin olduğu şeklinde muhtemelen kaynak kişiden kaynaklı bir bilgi yanlışına rastlanmıştır. Bu yanlış, daha sonraki araştırmalarda da (Uzunöz, 2019: 315) Koyuncu'nun eseri dikkate alındığı için tekrar etmiştir. Uzunöz'ün çalışmasında Deli Şükrü'nün amcası olarak Fettah Efendi gösterilmiş (2019: 315), mezar taşında ölüm tarihi 1944 olmasına rağmen bu çalışmada 1943 olarak verilmiştir (2019: 316).
- 4 Bazı sözlü kaynaklar ve yazılı kaynaklar (Koyuncu, 2010: 25) Deli Şükrü'nün Soyтарыoğlu hakkında ileri geri konuşmasının mekânını Perşembe Yaylası olarak aktarmaktadır. Koyuncu, Soyтарыoğlu çetesinin Reşadiye'ye gelişini o günleri yaşayan 90 yaşındaki İsmail Çoban'dan derlediğini belirtmiştir. İsmail Çoban aynı zamanda TRT Repertuarındaki Deli Şükrü türküsünün de kaynak kişisi olarak geçmektedir.
- 5 Sözlü kaynaklarımız hadisenin yaşandığı dönemin Deli Şükrü'nün yaşlılığında olduğunu aktarmışlardır (KK.1, KK.2, KK.4). Bir diğer kaynak kişimiz ise bu olayın 1. Dünya Harbi'nin başlarında gerçekleştiğini ifade etmiştir (KK.3) Deli Şükrü'nün 1944 yılında öldüğü, Soyтарыoğlu İsmail'in de 1923 yılında teslim olduktan sonra öldürüldüğü (Çebi, 2000: 282) değerlendirildiğinde anlatılan olayın tarihiyle ilgili kesin bir bilgiden bahsedilememektedir. Ancak Deli Şükrü'nün yaşlılığında bu olayın gerçekleşme ihtimali düşüktür ve anlatılanlar arasında bir çelişki söz konusudur.
- 6 Her ne kadar Mamüratül-Aziz (Elazığ) ismi hem yazılı hem sözlü kaynaklarda geçmiş olsa da Deli Şükrü'nün sürgün edildiği yerle ilgili sözlü kaynaklar arasında farklı görüşler mevcuttur. Halk arasında Deli Şükrü'nün sürgün edildiği yerle ilgili Erzincan, Gümüşhane, Bayburt, Şebinkarahisar isimleri de yaygındır. Türküde geçen "Beni sürgün ettiler Angildere'ye" ibaresinden hareketle Angildere üzerinde araştırmalar yapılmış ancak böyle bir yer adına rastlanmamıştır. Sadece Erzincan ili İliç ilçesinde Ağıldere adlı bir yer adına rastlanmış, türkiyü yakan kişi tarafından bu ismin Angildere şeklinde telaffuz edilmiş olabileceği değerlendirilmiştir.
- 7 Osmanlı Arşivindeki Muhbir Sadık tarafından yapılan şikâyeti ortaya koyan belge şu şekildedir: "Taksim-i ihbar etmiş olduğum Şükrü nam şahsın vukuatı bundan çend mah mukaddem Niksar kazasına tabi Geyran kariyesinden bir kadının kocasına işkence ederek cebren dağa kaldırdığını sahibi tarafından Niksar hükümetine müracaat olunur. Hükümet de vilayete telgrafla bildirmiş ise de İskefsir Müdürü bu suale güzelce cevap vermeye yüz vilayet müdürü yazmış. Ora şu yolda cevap vermiş: Bundan birkaç hafta mukaddem öyle bir fahişe gelmiş

ise de Başçiftlik'te Niksar zaptiyelerine teslim edilmiş deyü vilayet cevap yazmış. Bunun cevabının doğru olup olmadığını Niksar Hükümetine sual olunsun. Bir de Bahçeli'den Hacı Abidin oğlu Abdullah Efendi sual olunsun. İkincisi Çakraz karyesinden Zaimoğlu'nun cebren inek ve öküzünü almış. Müdüre ve kazaya müracaat etmiş ise de bir semere hasıl olmadığından vilayete müracaat etmiş.” (DH. T.M.K. M. nr. 155-25-02)

- 8 Köyün günümüzdeki adı Gündoğdu'dur. Eski adı yörede Gödülüş olarak bilinmekte olup belgelerde Gödölöç olarak geçmektedir. Köy hakkında bilgi için bkz. (Çakır, 2020: 1929)
- 9 Osmanlı Arşivinde Deli Şükrü'nün sürgüne gönderilmesiyle ilgili nihai belge şu şekildedir:
Sadaret-i Uzma Mektubi Kalemi,
Sivas Vilayeti Behiyyesine,
Hâmiydiye kazâsına tâbi İskefser nâhiyesi muzâfâtından Kızılcavirân karyesi ahalisinden olup ahâlî-i mutî'a haklarında envâ'i te'addiyât ve mezâlimde bulunduğu 2 Zilhicce târihli ve 30 numrolu berât-i atûfilerinde beyân ve lüzum-ı teb'îdi der-meyân olunan Şükrü'nün Mamûratûl-Aziz Vilâyeti'ne i'zamı münâsib görülmüş olmağla ifâ-yı muktezâsına himmet olunması hakkında şukka (BEO. nr. 2510-188222-1).
- 10 O dönemde Mamûratûl-Aziz vilayeti üç sancak ve on yedi kazadan oluşmaktadır (Yapıcı, 2009: 11;RL-1).
- 11 Deli Şükrü'nün affedilmesiyle ilgili belgede şunlar yazılıdır:
Makam-ı sami-i cenab-ı sadaret-penahiye
Ma'ruz-ı çaker-i keminelendir
Hamidiye kazasına tabi İskefser nahiyesi muzafatından Kızılcaviran ahalisinden olup ahali-i muti'a haklarında envâi te'addiyat ve mezalimde bulunması hasebiyle Mamuratulaziz vilayetine teb'idi cevaben şeref-pera-yı dest-i ta'zim olan 9 Şubat 1323 tarih ve 50 numrolu emirnameyi sami-i fehimanelerinde emr-ü iş'ar buyrulan Deli Şükrü nam şahs mahfuzen vilayet-i mezkureye i'zam kılınmış idi. Bu kerre merkumdan alınan istid'anamelerde muamele-i vakı'a kendüsünü bir derd-i abidden olarak islah-ı nefis itid'inden ve fi-ma'bad daire-i istikamet ve mutavaattan (boyun eğme) inhiraf (yönelmek) itmeyeceğinden bahisle itlakı (salıverilme) istid'a edilmiş ve vilayet-i müşarun-ileyha alınan tahriratda dahi hakkında ceza-yı kafi olan bu halden müstensah olduğu iş'ar kılınmış olduğundan bir müddet de merkez vilayet-i acizanemizde tahtı nezaretde bulundurulur ve intisahına emniyet-i kamile hasıl olmadıktan sonra terhis olunmak üzere merkumun şimdilik evvel suretle itlakına ve kaza haline ifrağında asla bir mahzur olmadığı cihetle askeriyeye dahi tasdik kılınarak evrakı bu kerre müşiriyet-i celileden makam-ı valâ-yı seraskeriyeye takdim kılındığı anlaşılan nahiye-yi mezkurenin ber-vech-i sabık kazaya tahvil esbabının serian istikmaline müsaade-i celile-i cenab-ı sadaret pehanilerinin sezar buyurulması babında emr-ü ferman hazreti veliyyül emrindir.
Tarih: 6 Rebiüllevvel 1324
Sivas Valisi Reşid
- 12 Türkünün Deli Şükrü'nün hikâyesini bilen biri ya da birilerince yakıldığı açıktır. Ancak sözlü gelenek içerisinde türkünün her anlatıcının ve icracının muhayyilesinde yeniden üretildiğini, eklemeler ve çıkarmalarla değişerek varyantlaştığını söyleyebiliriz.
- 13 Bu dizede yer alan “maşruba” ifadesi yanlış kullanılmış olup doğrusu “maşrika” şeklindedir. Muhtemelen günün şartlarında derleme anında bu şekilde kaydedilmiştir. TRT repertuarına da bu şekilde geçen ifadenin düzeltilmesi yerinde olacaktır.
- 14 Türkünün bu dizesinden hareketle, Deli Şükrü'nün yaşadığı dönemde ve bulunduğu çevrede tanınan, hatır sahibi bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Onun için söylenen ve toplumsal hafızaya yerleşmiş olan “zengin delisi fakirin velisi” ifadesi de bu durumu desteklemektedir. Ayrıca sözlü kaynaklar (KK.1, KK.2, KK.3, KK.4, KK.5) onu “fakir babası, garibanların koruyucusu, cömert, kapısından kimseyi boş göndermeyen” biri olarak tanımlamışlardır ki Türk halk kültüründeki “Ağalık vermekle, yiğitlik vurmakla” sözü Deli Şükrü için de kullanılabilir.
- 15 Bu dizede geçen “kardaşıma” ifadesi diğer varyantlarda “kardaşa” şeklindedir. Şiirde hecenin 11'li kalıbı kullanıldığı için “kardaşıma” ifadesi ölçüyü bozmaktadır. O nedenle “kardaşa” şeklindeki kullanımın doğru olduğu kanaatindeyiz.
- 16 Diğer varyantlarda bu dize, “Kır atım da kiral kiral kişniyor” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Hayrettin Koyuncu, gerek TRT Repertuarındaki varyantta gerek bu metinde türküyü derleyen kişidir. İki varyantta farklılıkların olması, süreç içerisinde türkü metnine müdahalelerin olduğunu ya da bazı kısımların gözden kaçmış olabileceğini düşüncesini doğrulamaktadır.
- 17 Hayrettin Koyuncu bu dizede geçen “Gonaklar yaptırđm Uzun Çarşı'ya” ifadesiyle Deli Şükrü'nün 1939 depreminde yıkılan gayrimenkullerinden bahsedildiğini vurgular (2010,25). Deli Şükrü'nün torunu Ender Aldemir'den temin edilen fotoğrafta onun Reşadiye'deki konağı görülmektedir (Bkz. Ek C)
- 18 Hayrettin Koyuncu'ya göre bütün kavuştaqlarda geçen “gelme emmim” ifadesi, Deli Şükrü'nün babasının ve-fatından sonra onunla amcasının ilgilenmesiyle ilgilidir.
- 19 Bu bentten hareketle Deli Şükrü'nün ailesi hakkında da bilgi sahibi olunmaktadır. Zira kaynak kişilerden edindiğimiz bilgiye göre de Deli Şükrü'nün beş kız kardeşi ve bir erkek kardeşi vardır.

- 20 Türkünün bu dizesinde yer alan “fakirdaşıma” ifadesi kaynak kişilerimizden Mustafa Yıldırım (KK.5) tarafından türküye eklenmiştir. Kaynak kişi, türkünün aslında bu kısmın “Hamdi gardaşa” şeklinde olduğunu, bir türkü yarışmasına gönderirken türküde değişiklik yaptığını ve sonra da bu şekilde TRT’ye kaydolduğunu ifade etmiştir. Kaynak kişimiz, Hayrettin Koyuncu’yla arkadaş olduklarını ve o dönemde türkülerle ilgili çalışmalarını birlikte yaptıkları için TRT Arşivinde Deli Şükrü türküsünün sözlerinin bu şekilde yer almış olabileceğinden bahsetmiştir (KK.5).
- 21 Kavuştağ kısmında yer alan bu dize diğer kavuştağ kısımlarından farklılık göstermektedir.
- 22 Sevda Gül’ün hem kaynak kişi hem de icracısı olduğu bu varyant TRT Repertuarında yer alan türküden daha kısadır.
- 23 Türkünün kavuştağ kısmında yer alan bu dizeyi icracı Sevda Gül’ün “Gelmem emmim (gelmem de gelmem) dönmem geriye” şeklinde söylediği (<https://www.youtube.com>) ancak Turhan ve Adıgüzel’in eserinde bu kısım “Gelmem emmim gelmem de dönmem geriye” şeklinde kaydedildiği görülmüştür (2008: 113). Muhtemelen araştırmacılar türküyü kayda geçirirken bu kısmı gözden kaçırmışlardır.
- 24 Kavuştağ kısmında yer almasına rağmen bu dize her kavuştağ kısmında farklılık göstermektedir.
- 25 Türküde geçen “Uzun Çarşı” ifadesiyle kaynak kişilerimize göre Reşadiye’nin eski çarşısından bahsedilmektedir (KK.1, KK.2).
- 26 Turhan ve Adıgüzel’in eserinde “Benden selam olsun yâr yâr Reşit Paşa’ya” şeklinde geçen kısım Sevda Gül’ün seslendirdiği türküde “Haber anlatamadım da yâr yâr Reşit Paşa’ya” şeklinde yer almaktadır (2008: 113). Turhan ve Adıgüzel türküyü Sevda Gül’den derlemiş olmasına rağmen icrada farklılıklar olması türkünün bağlama göre değişiklikler göstermesine ya da araştırmacıların türküdeki bu kısmı gözden kaçırmasına bağlanabilir.
- 27 Bu dize de yine Turhan ve Adıgüzel’in eserinden farklılıklar göstermektedir. Zira eserde “Beni sürgün ettiler yâr yâr Angildere’ye” şeklinde geçen kısım kaynak kişi olan Sevda Gül’ün icrasında “Beni sürgün ettiler yâr yâr bilmem nereye” şeklinde okunmuştur. Bu durum da yine türkünün bağlama göre değişiklikler göstermesine ya da araştırmacıların türküdeki bu kısmı gözden kaçırmasına bağlanabilir.
- 28 Doğrusu “eyer” şeklinde olup yöre ağzında “eğer” şeklinde söylenmesinden kaynaklı olarak türküde bu şekilde yer almış olabilir.
- 29 Bu dizede geçen “eğer kaşı” ifadesi diğer varyantlarda “eğer taşı” olarak yer almıştır.
- 30 Türkünün bu kısmı da Turhan ve Adıgüzel’in eseriyle Sevda Gül’ün icrasında farklılık arz etmektedir.

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu çalışmanın özet metni, bire bir aynı olmamakla birlikte, 21-23 Mart 2024 tarihlerinde Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi tarafından düzenlenen “I. Uluslararası Bilim, Sanat ve Toplumda Âşıklık Geleneği Sempozyumu- Âşık Veysel” adlı bilimsel toplantının *Bildiri Özet Kitabı*’nda yer almış ancak çalışmanın tam metni hiçbir kitap, dergi ya da akademik mecrada yayımlanmamıştır. Ayrıca yazar, araştırma sürecinde etik ilkelere ve kurallara uymuştur.

Yazarların katkı düzeyleri: Makale tek yazarlıdır, yazarın katkı düzeyi %100’dür.

Etik komite onayı: Bu çalışma için Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 10.04.2024 tarihindeki 14 numaralı oturumunun 14.07 sayılı kararı ile etik kurul izni alınmıştır.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Research and publication ethics statement: The summary text of this study, although not exactly the same, was included in the Proceedings Abstract Book of the scientific meeting titled ‘I. International Symposium on the Tradition of Minstrelsy in Science, Art and Society- Âşık Veysel’ organized by Ankara Music and Fine Arts University on 21-23 March 2024, but the full text of the study has not been published in any book, journal or academic media.

Contribution rates of authors to the article: The article is single-authored.

Ethics committee approval: Ethics committee permission was obtained for this study with the decision of Tokat Gaziosmanpaşa University Social and Human Sciences Ethics Committee with the decision numbered 14.07 of the session numbered 14 on 10.04.2024.

Support statement: No financial support was received for the study.

Conflict of interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Aşkun, V. C. (1945). Eski Sivas valilerinden Reşid Akif Paşa. *Yayla Dergisi*, (34-35), 7.
- Bahar, M (1978). *Deli Şükrü*. Metin plak müzik.
- Boratav, P. N. (1995). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. Gerçek.
- Carr, E. H. (1993). *Tarih nedir?* (M. G. Göktürk, Çev.) İletişim.
- Counce, S. (2001). *Sözlü tarih ve yerel tarihçi* (B. B. Can, A. Yalçınkaya, Çev.) Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çakır, C. (2020). *Osmanlı nüfus defterlerinde Reşadiye* (1835-1843) Vav Medya.
- Çebi, S. (2000). *Ordu şehri hakkında derlemeler, hatıralar*. Orsev.
- Çevik, M. (2013). *Türkü ve algı- Türkü kültüründe değişim süreci*. Ürün.
- Çevik, M. (2022). *Türkü çözümlenmeleri*. Ürün.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık tarzı kültür geleneği ve destan türü*. Akçağ.
- Dorson, R. (2006). *Günümüz folklor kuramları*. (S. Gürçayır, Y. Özay, Çev.) Geleneksel.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk edebiyatına giriş*. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ersoy, R. (2004). Sözlü kültür ortamı kaynaklarının medyada kullanımı bağlamında Gaziantep'te nevrula ilgili bir inancın dansa dönüştürülmesi serüveni. *TÜBAR*, (16), 85- 94.
- Ersoy, R. (2009). *Sözlü tarih folklor ilişkisi Baraklar örneği*. Akçağ.
- Goody, J. (1977) *The Domestication of the savage mind*. Cambridge University Press.
- Gökdemir, O. (2011). Tarih yazımında iki yeni yaklaşım: sözlü ve yerel tarih. (A. Şimşek, Ed.) *Tarih nasıl yazılır? Tarih yazımı için çağdaş bir metodoloji* içinde (s. 199- 222) Tarihçi Kitabevi.
- Gül, A. (2017) 1893 sayımına göre Mamuratül- Aziz vilayetinin nüfus ve etnik yapısı. *AKRA Uluslararası Kültür, Sanat, Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, (12), 77- 97.
- Kayabaşı, R. G. (2018). *Saza vuran sözler*. Kömen.
- Kaya, D. (1999). *Anonim halk şiiri*. Akçağ.
- Koyuncu, H. (1991). Reşadiye yöresi türkülerinden Deli Şükrü ve öyküsü. *TKA Dergisi*, (2), 44.
- Koyuncu, H. (2010). *Öyküleriyle türkülerimiz Tokat yöresi*. Arı Ofset.
- Küçük, Y. (2006). *Doğu Karadeniz bölgesi eşkiya ve kabadayıları*. Serander.
- Köprülü, F. (1943). Anadolu Selçukluları tarihinin yerli kaynakları. *Belleten*, 7 (27), 379- 521.
- Ong, W. (2014). *Sözlü ve yazılı kültür/ sözün teknolojileşmesi* (S. P. Banon, Çev.) Metis. Özbek, M. (1981). *Folklor ve türkülerimiz*. Ötüken.
- Öztelli, C. (1972). *Halk türküleri/ evlerinin önü*. Hürriyet.
- RKKHGB (1998). *Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. yılında dünden bugüne Reşadiye*. Reşadiye Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği.
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin sesi: Sözlü tarih* (Ş. Layıkel, Çev.) Tarih Vakfı Yurt.
- Timurtaş, F. K.(1964). *Osmanlıca grameri*. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi.
- Togan, Z. V. (1985). *Tarihte usul*. Enderun.
- TRT (2006). *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 1-2*. TRT Müzik Dairesi Yayını.
- Turhan, S, Adıgüzel, S. (2008). *Tokat türküleri ve oyun havaları*. Cem Veb Ofset.
- Uzunöz, E. (2019). *Tokat türküleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üçer, M. (1989). Sivas'ın ünlü valilerinden: Reşit Akif Paşa (1862-1920) *Sivas Kültür-Sanat Dergisi*, (4),13.
- Yakıcı, A. (2007). *Halk şiirinde türkü*. Akçağ.
- Yakıcı, A. (2009). *Ozan Dili Çevik Olur*. Gazi.

- Yapıcı, S. (2009). *Osmanlı salnamelerinde Harput (1869- 1908) Örnek* Matbaası.
- Yıldırım, D. (1989). Sözlü gelenek kültürü. *Milli Folklor*, 1 (1), 6-7.
- Yıldırım, D. (1989). Sözlü kültür ve folklor kavramları üzerine düşünceler. *Milli Folklor*, 1(3), 16-17.
- Yıldırım, D. (1998). Tarih yazımı ve sözlü ortam kaynakları. *Türk bitiği* içinde. Akçağ.
- Yıldırım, D. (2000). Türk özel kültüründe süreklilik “Osmanlı hanedanlığı döneminden cumhuriyete”. *Türkbilig*, (1), 32-45.
- Yıldırım, D. (2004). Sözel tarih belgesi: Sözel tarih metinleri. *Türkbilig*, (8), 131- 154.
- Yıldırım, V. (1999). Halk edebiyatında kahramanlık öğelerinin müziğe yansımaları Koroğlu-Kozanoğlu Dadaloğlu. *Toplum Bilim*, (9), 25-30.

Sözlü Kaynaklar

- KK.1: Ender Aldemir (Deli Şükrü'nün torunu), lise mezunu, 76 yaşında, görüşme tarihi ve yeri: 21 Mayıs 2024/ Tokat
- KK.2: Cafer Aldemir (Deli Şükrü'nün torunu), lise mezunu, 66 yaşında, emekli memur, görüşme tarihi ve yeri: 17 Mart 2024/ Reşadiye
- KK.3: Hayrettin Aldemir, 81 yaşında, lisans mezunu, emekli öğretmen, görüşme tarihi ve yeri: 17 Mart 2024/ Reşadiye
- KK.4: Kamil Aldemir, 76 yaşında, ortaokul mezunu, emekli memur, görüşme tarihi ve yeri: 17 Mart 2024/ Reşadiye
- KK.5: Mustafa Yıldırım, 76 yaşında, lisans mezunu, emekli öğretmen, görüşme tarihi ve yeri: 22 Ağustos 2024/ Reşadiye
- KK.6: Hakan Baş, 47 yaşında, doktora, öğretim üyesi-bestekâr, görüşme tarihi ve yeri: 27 Temmuz 2024/ Tokat
- KK.7: Necdet Kurt, 60 yaşında, doktora, müzikolog, görüşme tarihi ve yeri: 28 Temmuz 2024/ Tokat

Elektronik Kaynaklar

- URL.1: https://tr.wikipedia.org/wiki/Re%C5%9Fid_Akif_Pa%C5%9Fa#cite_note-3 (10.07.2024)
- URL-2: <https://www.repertukul.com/GONAKLAR-YAPTIRDIM-UZUN-CARSIYA-2640> (15.07.2024)
- URL-3: <https://www.youtube.com/watch?v=aHIpxeYuTK0> (Video) (25.07.2024)
- URL-4: <https://www.youtube.com/watch?v=D9Z1miRVMWo> (Video) (25.07.2024).
- URL-5: sozluk.gov.tr

Arşiv Kaynakları

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH-TMIK.M). 155-25-1, 2, 3, 4, 5, 6, H-18-07-1321
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), 2510 – 188222, 1 H-17-12-1322
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), 2527 – 189471-1,2, H-08-01-1323
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), 2529 - 189603-1,2, H-11-01-1323
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH-TMIK.M). 941 – 60- 1, 2, 3, 4, 5, H-19-01-1323
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD). 1813-14, 1, 2, 3, 4, 5, 6,7, H-09-07-1323

T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), 2665-199859-1, 2, 3, 4, H-14-07-1323

T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), 2826-211909-1, 2, H-18-03-1324

Ekler

Ek A: Deli Şükrü (En sağdaki)

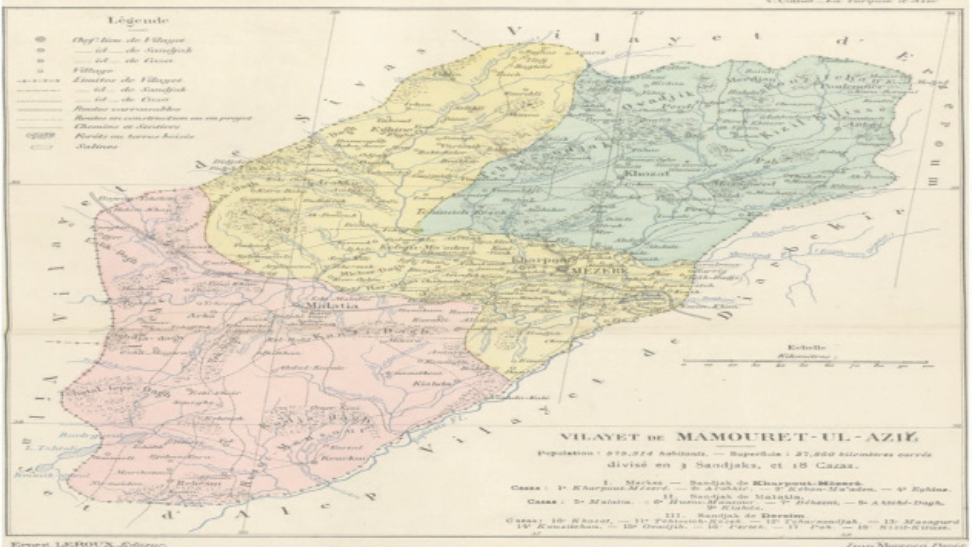
Ek B: Deli Şükrü (Önde bastonlu olan)

Ek C: Deli Şükrü'nün Reşadiye'deki Konağı (Fotoğrafta en önde yer alan)

Ek D: Mihriçan Bahar'ın "Deli Şükrü" isimli kaseti

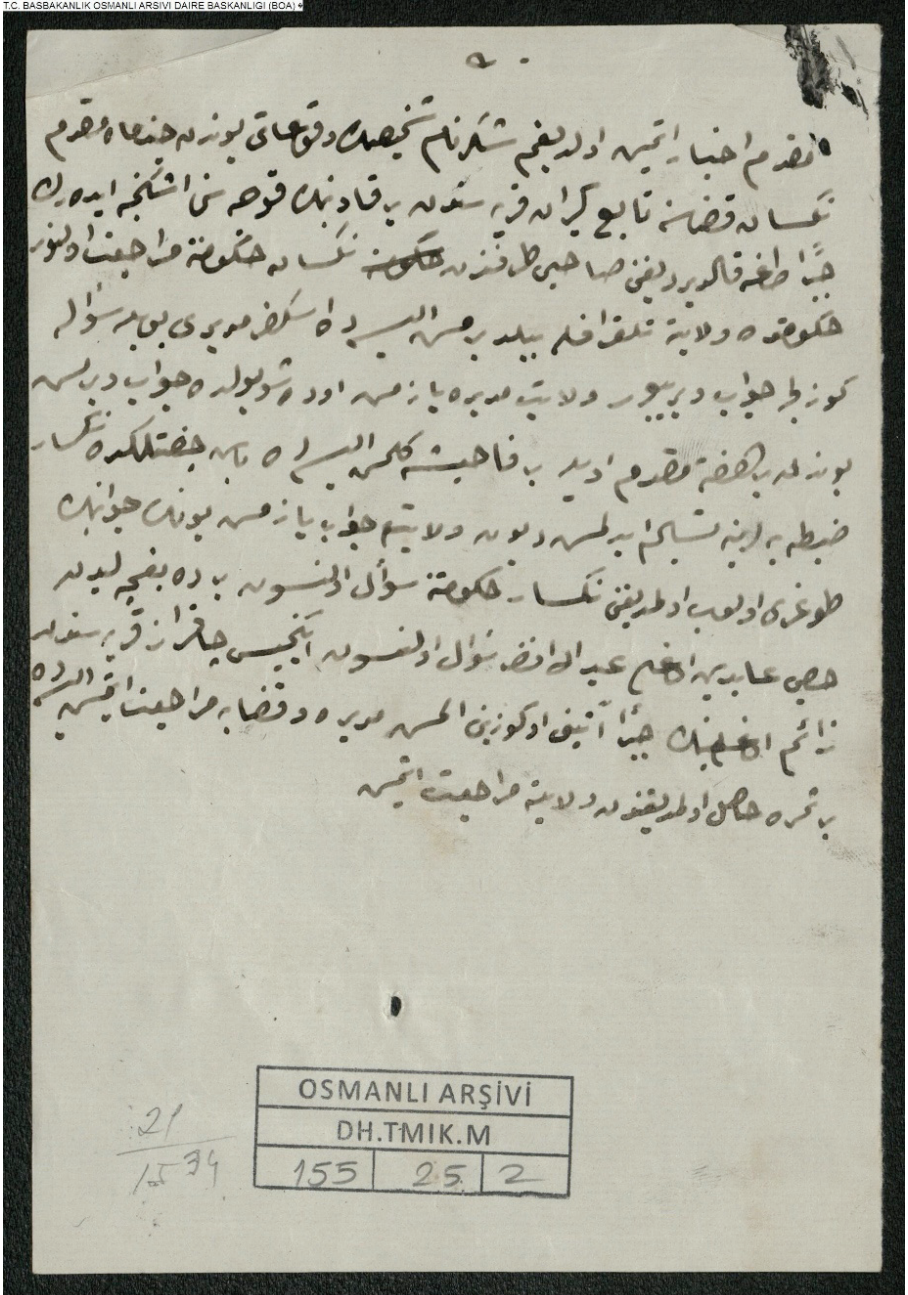

Ek E: Mamüratül- Aziz Vilayeti Sınırları

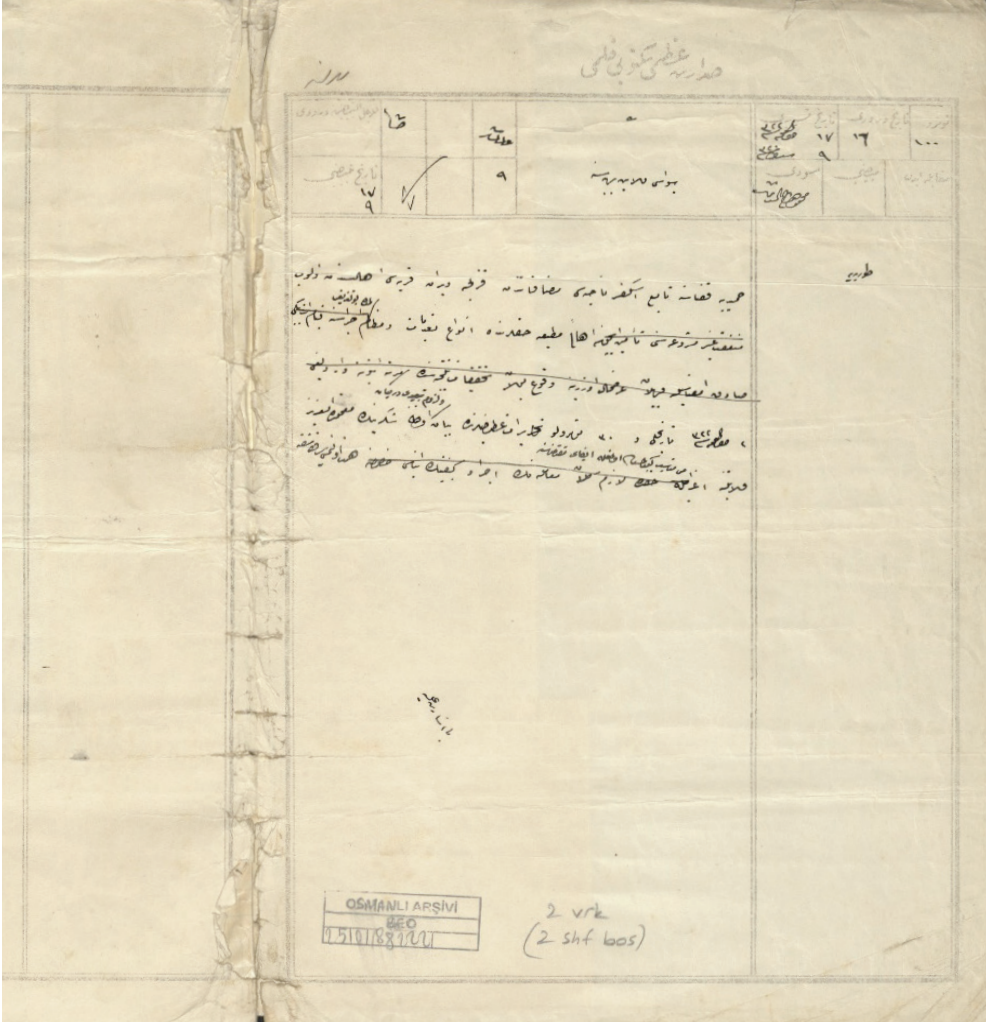
Ek F: Şivas Valisi Reşit Akif Paşa

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

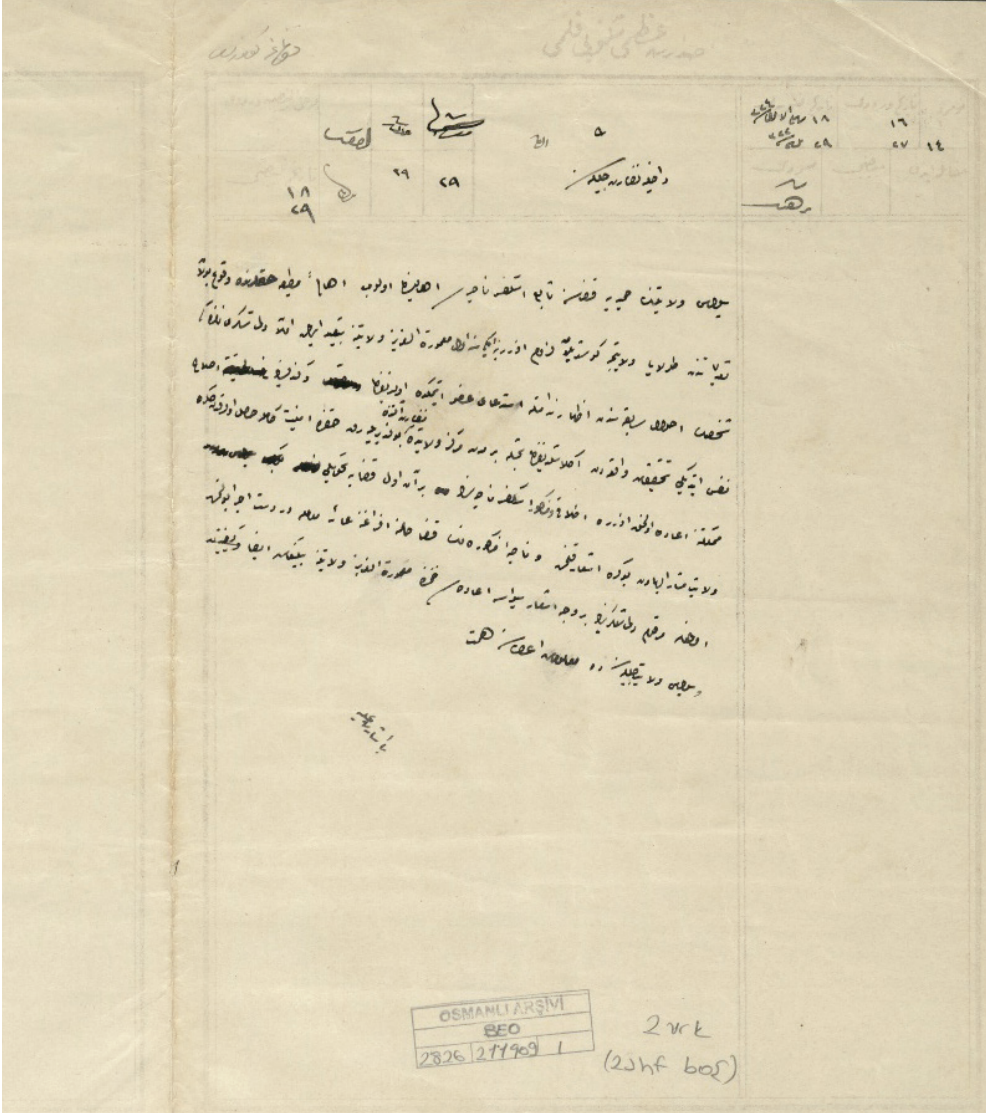

DH.TMIK.M.00155.00025.002

EK G: Deli Şükürü'yle İlgili Muhbir Sadık'ın Şikayet Mektubu (155-25)

Ek H: Deli Şükrü'nün Mamüratül- Aziz'e Sürgüne Gönderilmesine Dair Belge BEO/2510-188222

Ek I: Deli Şükrü'nün Mamuratül-Aziz'den Sivas'a İadesiyle İlgili Belge BEO/2826 - 211909

Bu eser Creative Commons Atf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).